

A gyermek és a játék.

Irta és a december 9-iki nyilvános gyermektanulmányi értekezleten előadta Nógrády László dr. főgymn. tanár Budapesten.

I.

A játékról szóló elméletek a gyermektanulmányi szempontra alig ügyelnek. Az elméletirók egy bizonyos filozófiai fejtegetést adnak. Ezen fejtegetések lehetnek éleselműűek, látszhatnak megokoltnak, valószínűnek, de mégis csak elméletek, melyek hipotézisszerűek. Hogy valóban azok, legjobban meglátszik, ha végigtekintünk a különböző elméletek során. Lehetetlen megtagadni egytől-egytől a való igazság megközelítését, de lehetetlen teljesen igazat is adni. Nem mondhatjuk azt, hogy ezen elméletek közül egy is kielégítő magyarázatát adja a játéknak. Inkább azt találjuk, hogy összesen, valamennyi elméletben lesz valami, amit a játékról a gyermek szempontjából tartani kell. Az elméletek ezen khaosának, ellentétességének és ötletszerűen töredékes voltának oka éppen a gyermektanulmányi szempont elhanyagolása. Sem az esztétikai sem a biológiai alapon álló elmélet, de még Queyrat sem, aki pedig e két ellentétes elméletet összeolvasztja, nem tud meggyőzni, mert az elmélet felépítése nem a gyermektanulmányi adatok alapján történik.

Mi azt tartjuk, hogy a gyermeki élet jelenségeit anélkül meg nem fejthetjük, hogy magát a gyermeket meg ne kérdezzük. Nem elégséges az önmagunkból következtetés, nem elégséges gyermekmultunkra eszmélés, sem a gyermek objektív megfigyelése. Nekünk szubjektív adatokra van szükségünk, olyan adatokra, melyek egyenest a gyermektől származnak.

Egyik érdeemes játékelméletirónk¹⁾ azt mondja, hogy a játék pszichológiája nem állapítható meg, mert minden

¹⁾ Szemere Samu dr., Az aesthetikai játékelmélet, 43. l.

pszichológiai tudás alapja a saját belső folyamatainkra való eszmélés s hogy a gyermeki és állati játékok csak objektív szimptomákat nyújtanak. Igen, objektív szimptomák, ha mi, mint megfigyelők állunk a játékkal szemben, mert hisz mi csak külső cselekvési tényeket láthatunk, figyelhetünk és ítélhetünk meg. Ezek a mi megfigyelésünkre mint adatok értékesek. Ezekből a magunk belső eszmélése alapján bizonyos lelki folyamatokra következtethetünk is, de ez még nem elég. Így a játék pszichológiája meg nem állapítható. Semmikép sem fogadjuk el azonban azt, hogy az egyáltalában meg nem állapítható s ha az objektív megfigyelésre alkalmas jelenségek (játék) szubjektív kíséretének ismeretére is van szükség, aminthogy valóban van is, akkor ezen szubjektív adatokat meg kell szereznünk. De ezen adatok mástól meg nem szerezhetők ez esetben, mint a gyermektől magától, akiben az objektív szimptomákat kísérő belső lelkifolyamatok véghez mennek s általunk is szemlélhetőkké válnak vallomásaik alapján. A jurisdikció évezredekén keresztül vallomások útján jutott az objektív tények szubjektív megismeréséhez és ha ezen alapon megállapítható egy-egy tényben az egyén lelki szubjektív életének tevékenysége, én nem tudom, mért ne lehetne megállapítani a gyermek vallomásai alapján a játszó gyermekben véghez menő szubjektív lelki folyamatokat is.

Ezen lelki folyamatok megállapítására van szükség, ha a játékról nem egy új hipotézisszerű elmélet alapján, hanem gyermektanulmányi alapon akarunk szólni. Feladatunk nem az, hogy elméleteket megdöntsünk, vagy összeegyeztessünk, az elméletek csatájába beleelegyedni nem szándékunk. Feladatunk az, hogy azon adatokat, melyek a gyermektől megszerezhetők voltak, odaállítsuk az elméletek mellé s lássuk ezen világitásban, ezen adatok igazságai alapján: mi a játék. Nagyon természetes, hogy ezen az uton haladva, el nem kerülhetjük, hogy rá ne mutassunk az elméletek tévedéseire. De ebben nem az író szubjektív véleménye, hanem ezer meg ezer gyermek tanúsága nyilatkozik meg. Az író csak rendezője, összefoglalója és egyszerű tolmácsolója lesz azon vallomásoknak, melyeket a három éves korhatártól egész husz, huszonegy éves korig terjedő korú kicsi és nagy gyermekek, fiúk és leányok, dadóba járók és érettségiző ifjak, az iskolá-

zásban részesülők s analfabeták, fizikai s szellemi épségűek s ezen épség híjával levők, a nagyvárosok zajában s a faluk, tanyák csendjében felnőtt gyermekek tettek, irásban vagy élő szóval.

A Magyar Gyermektanulmányi Társaságban a játék problémája legelőször akkor vetődött fel, mikor a gyermek érdeklődésének adatait kezdte kutatni kérdései alapján. Ezen érdeklődési kérdések között volt az is: Mit játszottok legszívesebben és miért? Ujabban és egyenest a játék szempontjából 1911. tavaszán indított gyűjtést a társaság adatgyűjtő osztálya, de már most két kérdést tett fel. Ezeket: 1. *Miféle játékot szoktatok játszani?* 2. *Ezek közül melyiket szeretik legjobban játszani?* Ez utóbbit meg is kellett okolni, hogy miért. A feleletek ezenkívül pontosan megjelölték az intézetek kivül a gyermek nemét, életkorát, atyjuk foglalkozását is. Közel hatezer adat érkezett be lelkiismeretes és megbízható adatgyűjtőktől.¹⁾ Ezen hatalmas arányu adatgyűjtés széles perspektívát nyújt a játéktanulmányozónak s a gyermeklélek ezer meg ezer megnyilatkozása biztos utmutatást ad az elmélkedőnek arra, hogy a játék körül felmerült kérdéseket tisztázza s beletekinthessen az adatok új világtításával a játék lényegébe.

Szemere «Az esztétikai játékelmélet» című munkájában a játékelmélet keletkezését a *Schiller* névéhez fűzi,²⁾ ki azonban — amint maga is kijelenti, *Kant* elvei alapján áll. Ezért és még azért is, hogy az ő munkájában találjuk először a

¹⁾ A következő intézetek küldtek adatokat. Budapestről: három közs. elemi isk.; II. k. áll. tanítónőképző; Vakok intézete; Vakok orsz. nevelő intézete; Pesti Izr. nőegylet árvaháza; községi polg. iskola Budapest; X. ker. tisztviselőtelepi állami főgimnázium; Kispest elemi isk.; Érd: áll. elem. fiúiskola; Kolozsvári tanítóképző és kisegítő isk.; Lőcse: Izr. elemi isk.; Püspöki elemi isk., Paulai Szt.-Vince polg. leányisk.; Karlova: ovoda; Késmárk: áll. polg.; kereskedelmi és r. kath. elemi isk.; Székelykeve: áll. elemi fiú- és leány népisk.; Lőcse: vegyes el. népisk.; Ó-Verbász: ovoda, elemi iskola és gimnázium; Nagybecskerek: áll. elemi fiú- és leányiskola; Késmárk: Izr. elemi isk.; Igló: tanítóképző és gyakorló isk.; Ujverbász: gimnázium. Összesen: 2 kisedővő (3–6 évesek), 16 elemi isk. (6–12 évesek), 2 polg. iskola (10–14 évesek), 3 gimnázium (10–18 évesek), 3 tanító- és tanítónőképző (14–21 évesek), 1 keresk. iskola (14–18 évesek), 1 árvaház 2 vakok intézete, 1 kisegítő iskola (különböző koruak).

²⁾ Schiller: Über die aesthetische Erziehung der Menschen.

játék elméleti meghatározását, méltán mondhatjuk, hogy a játékelmélkedők sorát Kant nyitja meg. Nem ez a fontos, hanem az, hogy a Kant elméletéből keletkezik a játék esztétikai elmélete. Kant adja a szépnek azt a meghatározását, hogy: szép az, ami érdek nélkül tetszik. A nagy filozófus ezen meghatározása rámutat arra, hogy a szép élvezetéhez önző érdek nem fűződik, hogy a szép élvezete szabaddá teszi lelkünket az élet terhes gondjaitól; azaz, hogy mikor a szép tetszésében, a gyönyörködésben elmerül lelkünk, teljesen szabadon nyilatkozik meg s könnyedén. Kantot ez a tapasztalat vezette arra, hogy a művészi alkotás élvezete és a játszó tevékenysége közt hasonlóság van. Kant úgy találta, hogy a játéokban is az érdeknélküliség s az erők szabad játéka a fő és így «a játszó és az esztétikai tevékenység kritériuma tehát voltaképpen egy».¹⁾ Ezen gondolatát Kantnak Schiller még szélesebb alpra fekteti s ő már azt mondja, hogy az egész esztétikai élet játék, még pedig mivel a játékot alacsonyabb fokú művészetnek tartja, a művészetről azt mondja, hogy az magasabb fokú játék.

A Schiller meghatározásában azonban a játék alatt nem szabad a közönséges játékot érteni, nála a játék, amint Szemere mondja, dísztógát visel s alatta egyáltalában nem érti a gyermekjátékot. Így nem is volna semmi közünk az ő elméletéhez, ha Schiller célzást nem tett volna a közönséges játékokra is. Schiller tehát kétféle játékot különböztet meg. Az egyik a magasabb, felsőbbbségesebb értelemben vett esztétikai játék (az ideális játék), a másik a közönséges játék. A kettő között pedig hasonlóság csak annyiban van, hogy mindkettőhöz erőgazdagság, illetve erőfölösleg kell; továbbá, hogy mindkét játék közös jellemző vonása «a szabadság, a kényszernélküliség, a folyamatok könnyüése».²⁾ Spencer megerősíti elméletével a Schiller erőfölösleg-elméletét s azt mondja: lehet a játéknak a testi és szellemi erőkre fokozó hatása, de ez nem tudatos cél; a játékösztön a felhalmozódott, a komoly munkában el nem használt erőfölöslegből fakad, melynek irányát a komoly munka utánzása szabja meg, amely ideális tevékenység. Spencer is azt tartja, hogy

¹⁾ Szemere id. munk. 8. l.

²⁾ Szemere, id. műve 13. l.

az esztétikai élet lényegileg egy a játékkal, de az esztétikai élet fejlettebb játék; a játék és művészet tehát azonos.

A Spencer felfogásával szemben Lazarus, a játéküdülés elméletének felállítója,¹⁾ már azt tartja, hogy csak a mozgó művészetek tartoznak a játékok közé, így a drámai és zenei előadás, de azt is hozzáteszi, hogy ezek is sokkal többek, nemesebbek a játéknál s csak annyiban azok, amennyiben a látszat tudata bennünk a szabadság érzelmét kelti és a felfogás folyamata könnyen megy végbe.²⁾

Groos, ki a játékelméletet még szélesebb alapra fekteti,³⁾ sok jellemző vonást talál, mely közös a művészi élvezettel s a játékkal. A művészi élvezetet szenzorikus játéknak mondja.⁴⁾ Az öröm érzete, az illúzió közös a játékkal s művészi élvezettel. De habár Groos megerősíti a művészi élvezet és a játék keltette élvezet hasonlóságát, ki is jelentette egyszersmind, hogy már a művészi tevékenység és a játék között nincs annyi hasonlóság, csak legfeljebb a kezdetleges művészet vág a játék körébe, mert a kifejlett művészet célja komoly s a művész is reális célt szab maga elé.

A Groos véleményével megegyez a Lange felfogása is. Szerinte a játékot s a művészetet az ember a való élet hézagának kitöltésére teremtette (a kiegészítés játék-elmélete). Mind a játéknak, mind a művészetnek közös vonása a gyönyör, a célnélküliség s az illúzió. Lange annyira megy, hogy a művészetet illúziójátéknak tartja s azt a meghatározást adja, hogy nem minden játék művészet, de minden művészet illúziójáték.⁵⁾ Szemere pedig, aki az esztétikai játékelméletet derék munkájában összefoglalóan írja meg, úgy vélekedik, hogy a játék az esztétikai élet (élvezet és alkotás) mindkét oldalával rokon; közelebb áll a művészi alkotáshoz, mint a művészi élvezethez, mert az alkotás cselekvés, mint a játék, az élvezet azonban inkább receptív természetű. Szemere véleményét azzal okolja meg, hogy a művészi alkotás folyamatában a koncepció a fő, a művész koncepciója pedig önkénytelen, nem tudatos s önmagáért élvezetes folyamat, mint a játéké.

1) Über die Reize des Spieles.

2) Szemere 18. l.

3) Die Spiele der Menschen.

4) Id. munkája 505. l.

5) V. ö. Szemere id. m. 31.

Tekintsünk most már át az esztétikai játékelméleteken.

Ha végig tekintünk, azt találjuk, hogy az esztétikai játékelmélet abban a gondolatkörben mozog, melyet Kant vont meg, az ő gondolata termékenyíti meg az elméleteket. Kant szerint a játékot a kellemes érzetek könnyü és szabad változása jellemzi. Ez teszi hasonlónvá a művészethez. Ezen gondolatot variálja Schillertől Szemeréig valamennyi. Az elméletvariációk csak abban különböznek egymástól, hogy vagy egyik, vagy másik jelenségét emelik ki a játéknak s művészetnek, s ennél fogva mutatják ki a kettő szoros rokonságát.

Schiller különleges esztétikai játék elnevezése kirekeszti ugyan az esztétika köréből a közönséges játékot, mindazonáltal mégis hozzá közel állónak tünteti fel, mert hiszen ezt átmenetnek tekinti a komoly élet és az esztétikai élet között. A Schiller erőfölösleg-elméletét Spencer aknázza ki s ezzel okolja meg azt, hogy a játék s művészet azonos. Tehát Spencer szerint a játék és művészet egy. Lazarus némileg megszorítja ezt a rokonságot, mert csak a mozgó művészetekre korlátozza. Kiemeli, mint közös kapcsolót, a látszat tudatát, a szabadság érzelmét és a felfogás folyamatának könnyűségét. Groos ismét kiterjeszti a játék és művészet rokonságát a művészet egész területére, de a művészi tevékenység és játék hasonlóságát csak bizonyos korlátozással fogadja el; Lange minden művészetet illuziójátéknak tart, Szemere pedig a játék és művészet közé semmi korlátot nem tesz, a kettő kritériuma egy, a játék egészen hasonló a művészethez. S ha még hozzá tesszük ezekhez a *Wundt* és *Queyrat* felfogását, akkor előttünk áll a játék esztétikai elméletének vázlata. *Wundt* a gyermekjátékot a gyermek természetes művészetének tartja. *Queyrat* csak annyiban tartozik ide, hogy ő is elfogadja a játék motivumául az esztétikai elmélet két jellemző értékét, a képzeletet és utánzást.

Tagadhatatlan, hogy az esztétikai játékelmélet nagyon tetszetős és ha figyelembe nem vesszük a gyermektanulmányi szempontokat, ha csak magát a játék külső lefolyását tekintjük, el is fogadhatjuk, mert ki ne látna hasonlóságot a művészi alkotás és a gyermek játéka között, mikor ő sárból különböző alakokat formál, vagy fából farigcsál. Így tekintve a játékot, nemcsak egy-egy ága között a szépművészetnek, hanem általában minden fajta, még a képzőművészet és a

játék között is megtaláljuk a külső hasonlatot. A gyermek *szinészkedik* is, mikor eljátsza a felnőttek szerepét, mint apa, mama, tanító, katona stb. efféle játékában; a gyermek költő is, mert van saját maga alkotta gyermekköltészete, játékversikéje; a gyermek festő is, mert hiszen annyira szeret színes krétával és ha hozzá jut, festékekkel is képeket alkotni; a gyermek ezenkívül házat épít, malmot csinál, hajókat, kocsit, edényt sárból s minden elképzelhető alkalmas és nem alkalmas anyagból. Szóval a gyermek így *valóban* művészi tevékenységet fejt ki, a gyermek *csakugyan* művész, alkotó.

De hát a gyermek *csak* olyanféle játékokat játszik-e, melyek a művészi tevékenységhez hasonlítanak? Nem akarunk felvetni egy feltételt, hogy abból következtetve konzekvenciát vonjunk le; mi volna könnyebb, mint ez és mi volna egyszerűbb, mint véleményekokat csoportosítva egy olyan megállapodásra jutni, amely ellenkezik a többivel, vagy ha nem, legalább látszólag új szint adna a már kész elméleteknek. Nem föltételből indulunk ki, hanem kérdésből. Még pedig a fönti kérdésből, mert ha a játék a művészettel azonos, akkor nagyon természetes, ha legalább is azt követeljük, hogy a gyermek legkedvesebb játéka olyan legyen, mely a művészi tevékenységhez hasonlít. Föltesszük ugyanis, hogy az esztétikai játékelmélet általában a gyermek játékára vonatkozik s nem egynéhány fajtájára a játéknak. Ezt fel nem tenni annyi volna, mint megfosztani ezen elméleteket tulajdonképeni céluktól. Ha pedig valóban általában a gyermek-játékokra vonatkozik az esztétikai játékelmélet, akkor a legkevesebb, amit kérdeznünk kell, hogy csak olyan játékokat játszik-e a gyermek, amelyek a művészi tevékenységhez hasonlatosak. Mivel pedig bizonyításon felül áll az, hogy a gyermek nemcsak ilyen játékokat játszik, az elméletet tiszteletben tartva s némi engedményt téve az elmélet javára, azt kell kérdeznünk, hogy a művészi tevékenységhez hasonlatos játékok-e hát legalább legkedvesebb játéka a gyermeknek. Ha igen, akkor némi megszorítást kell legfeljebb tenni az általában szóló esztétikai játékelméletre, de az elmélet maga egészében igazolva lesz.

II.

Hogy feltett kérdésünkre megfelelhesünk, nem támaszkodhatunk a pusztá megfigyelésre, ez nem elégséges. Ide gyermektanulmányi adatok is kellenek, sok-sok adat, sokféle egyéniségű, típusú, különféle fejlődési hatások alatt élő és különféle fejlődési fokon álló gyermektől. Vegyük elő ezen adatokat.¹⁾ A gyermek játékszerű foglalkozását alábbi játékfajok szerint csoportosítottam (lásd I—IV. táblázatot a tulajdonoldalon).

Ha végig tekintünk adatainkon, a következőket észleljük: sem a fiúk (normálisak), sem a leányok (normálisak) nagyobb érdeklődést a művészi jellegű játékok iránt nem mutatnak. A fiúk hetedik és tizenharmadik életévében látunk valamivel erősebb érdeklődést a művészi játék iránt, a leányoknál sehol, de ezen érdeklődés is eltölpül a más játékfajok iránti érdeklődés mellett (lásd a táblázatok százalékszámait) s úgyszólván alig jöhet figyelembe. Nagyobb érdeklődést csak a nem normális (vak) gyermekeknél tapasztalunk, a fiuknál a 10—12, a leányoknál a 13—14 éves korban. De ezen érdeklődés is elenyészőnek mondható, ha a többi játékfajok iránti érdeklődésre gondolunk. De ne vegyük pusztán a művészi jellegű játékok iránti érdeklődést, számítsuk még hozzá a kézügyesítő, a felnőtteket utánzó és a táncszerű játékot is, akkor is azt találjuk, hogy ezen adatok sem vallanak arra, hogy a gyermek azon játékokat kedveli, melyekben a művészi tevékenység a jellemző.

¹⁾ A táblázatok adatai, részben mintegy ezer adat a játék iránti érdeklődés régebbi adatgyűjtéséből valók (ezen iskolák adatai a szolnoki négy leány s fiú elemi iskola, s a gödöllői ref. és róm. kath. elemi iskola, a szolnoki állami főgimnázium I—VIII. oszt., a polgári fiú- és leányiskola I—IV. oszt. növendékeitől nyert feleletekből való); a többi majd három-ezer adat az újabb adatgyűjtésből való a következő iskoláktól: Budapestről: állami siketnémák intézete; tanítóképzőiskola, Neuschloss vakok intézete, izraelita leányárvaház, polgári leányiskola; tisztviselőtelepi állami főgimnázium; tanítónőképző, az állami vakok intézete; a rákoskereszturi gyermekvédő-liga telepe; az érdi állami elemi iskola; a kispesti elemi fiú- és leányiskola; a kolozsvári állami tanítóképző, a késmárki állami polgári fiúiskola, a lőcsei leány polgári és elemi leányiskola; az újverbázi gimnázium s iparostanonciskola; ovoda, polgári leány s elemi leányiskola; a karlovai ovoda.

I. tábla. Fiúk, normálisak. Kérdés: Mit szerettek legszívesebben játszani?

Játékfajok	é v e s e k																				
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21		
Művészi jellegű	—	—	—	—	14.3	—	—	0.92	1.8	1.48	—	3.5	5	1.2	1.1	10	3	—	—	—	
Kézgyesítő	—	—	—	—	—	—	—	1.38	0.6	—	—	0.7	1	0.6	1.2	2	3	—	—	—	
Valami eszközzel	24.9	11.76	30	32	85.7	2.63	5.4	2.76	1.8	2.1	2.8	2.1	—	—	—	—	—	—	—	—	
Felnőttteket utánozó	74.7	52.72	60	48	—	—	21.06	5.52	8.4	7	2.1	1.4	1	0.6	1.2	—	—	—	—	—	
Tánc	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.1	—	—	—	—	—	
Kézi foglalkozás	—	5.88	—	—	—	—	—	—	—	—	0.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Sportszerű	—	—	—	—	—	5.26	7.56	6.9	10.2	17.02	10.8	9.1	9	13.8	21.6	48	12	42.9	100	—	
Testedző	—	11.76	10	—	—	55.23	36.18	55.22	57	52.54	72.8	64.4	59	55.8	35.5	20	45	14.3	—	—	
Társas	—	17.64	—	20	—	31.56	27	13.34	1.26	11.1	7	2.8	2	1.2	1.1	2	12	—	—	—	
Észfejlesztő	—	—	—	—	—	—	—	2.76	1.8	5.18	6.3	6.3	20	13.8	2.16	8	24	14.3	—	—	
Tudományos	—	—	—	—	—	—	1.08	—	—	—	—	2.8	1	1.8	1.3	6	—	28.6	—	—	
Gyűjtéssel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.4	—	—	—	—	—	—	
Nyerészkedő	—	—	—	—	—	5.26	1.62	8.74	6	2.1	0.7	2.1	2	0.6	1.1	—	—	—	—	—	
Semmiel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0.7	—	2.1	1	1.2	1.3	2	—	—	—	—	

II. tábla. Leányok, normálisak. Kérdés: Mit szerettek legszívesebben játszani?

Játékfajok	é v e s e k																		
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Művészi jellegű	—	—	—	—	1.2	—	—	2	0.6	—	—	1.6	—	4.5	1.8	—	—	—	—
Kézügyesítő	—	—	—	—	3.6	—	0.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Valami eszközzel	—	8	12	18.4	8.6	9.6	1.5	1.2	1.2	2.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Babával	—	—	36	16.1	4.2	3.2	16	17.4	9	7	—	—	—	3.2	—	—	—	—	—
Felnőtteket utánozó	8	8	12	2.3	1.5	3.2	8	13.8	7.2	4.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tánc	—	—	—	—	—	—	—	—	0.6	—	—	—	—	1.6	18	—	—	—	—
Házi foglalkozás	—	—	—	14.2	21	22.4	6	10.8	12.6	9.1	8	—	1.6	—	—	—	—	—	—
Sportszerű	—	—	—	—	1.5	—	1.5	0.6	3	4.2	3.2	7.5	13.4	3.6	—	—	—	—	—
Tetűdző	8	16	—	13.8	18	14.4	28	29.4	33.6	48.3	36.8	23.5	18.5	48.6	—	—	—	—	—
Társas	72	72	24	23	1.8	30.4	35.5	27.6	20.4	14.7	32	25	19.5	9	—	—	—	—	—
Észfejlesztő	—	—	—	—	—	—	0.5	—	—	2.1	—	5	4.8	5.4	—	—	—	—	—
Tudományos	—	—	—	—	—	3.2	2.5	2.4	2.4	1.4	19.4	2.5	—	3.6	100	—	—	—	—
Gyűjtéssel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nyereszkedő	—	—	—	2.3	4.5	—	—	1.2	3.6	0.7	8	7.5	3	3.6	—	—	—	—	—
Csak játszik	—	—	—	—	—	—	1	0.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Semmivel	—	—	12	—	1.5	—	—	—	—	—	—	7.5	—	—	—	—	—	—	—

IV. Egységesített táblázat.

Játékfajok	é v e s e k																				
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21		
Művészi jellegű	—	—	—	—	5.92	—	0.98	3.48	6.2	8	3.82	8.8	2.95	1.6	0.66	10.4	3.03	—	—		
Kézügycsítő	—	—	—	—	1.48	—	0.62	0.34	0.02	—	—	0.3	0.31	0.32	0.72	2.08	3.03	—	—		
Valami eszközzel	12.7	9.6	21.4	26.5	34.78	16.12	18.1	4.08	6.5	8.2	0.67	0.5	—	—	—	—	—	—	—		
Babával	4.1	—	18.3	8.48	1.48	0.78	28.3	19.2	7.5	11.9	12.77	5.3	0.99	—	—	—	—	—	—		
Felnőtteket utánzó	42.2	29.2	36.7	26.5	19.24	26.78	7.54	7.89	4.1	5	3.98	12.24	0.2	0.64	—	—	—	—	—		
Tánc	—	—	—	—	—	—	—	—	0.02	—	—	—	0.5	9.54	0.66	—	—	—	—		
Házi foglalkozás	—	2.8	—	7.48	7.77	5.72	1.94	2.68	3.3	1.8	2.1	—	0.5	—	—	—	—	—	—		
Sport	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100		
Testedző	4.1	13.4	5.1	7.48	6.66	18.2	13.5	29.05	23.6	38.89	29.74	53	39.6	55.33	20.1	20.8	45.45	14.3	—		
Társas	36.7	43.2	12.2	22.79	0.74	29.12	23.4	27.5	19.2	13.6	21.4	6.7	37.7	5.4	0.66	2.08	12.12	—	—		
Észfejlesztő	—	—	—	—	—	—	0.6	0.68	0.5	1.8	1.51	2.8	7.7	10.2	1.32	8.32	24.24	14.3	—		
Tudományos	—	—	—	—	—	—	0.78	1.3	0.62	0.4	4.66	1.3	0.31	2.9	60.78	6.24	—	28.5	—		
Gyűjtés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.4	—	—	—	—	—		
Nyeréskedő	—	—	—	1.21	1.85	1.3	0.8	2.47	5.4	3.2	2.1	2.3	1.6	2.23	0.66	—	—	—	—		
Semmivel	—	—	7.6	—	—	—	—	—	—	—	—	1.8	—	—	—	—	—	—	—		

Ezen adatokkal szembe helyezhetjük azon játékok iránti érdeklődést, melyek minden nemű és korú gyermek előtt kedvesek. Ezek, amint adataim mutatják, első sorban a testedző és sportszerű játékok, továbbá a társas és a valami esz-közzel történő játszások. A testedző játékok már kedvesek a három éves kis gyermek előtt is és ezen időtől kezdve évről-évre fokozódik a kedv, mind kedvesebb lesz ez a játék; legkedvesebb a 10–15 éves korhatáron a gyermek előtt. Kedvességben osztozik a testedző játékokkal a sportszerű. A 3–6 éves korú gyermek még nem érdeklődik iránta, de a 7 éves kortól felfelé már szinte zavartalan emelkedését látjuk a sport iránti érdeklődésnek, különösen a fiugyermekeknél. E két játékfajt szétválasztottam, de ez a szétválasztás csak a játék faji érdeklődésének szempontjából történt, egyébként egynek vehetjük a kettőt, mert a sportszerű játék is testedző. Ha a kettőt összegezzük, a következő összesített százalékszámokat nyerjük (a normálisak és vakok adatai is):

Kor	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Testedző játékok	4	14·3	5·1	7·4	7·4	19·5	15·7	30·91	45·8	49·19
Kor	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
Testedző játékok	45·1	56·9	46·54	64·55	33·06	70·72	57·57	56·2	100	

Ez a számsor világosan mutatja, hogy a *testedző játék* a legkedvesebb, tehát az a játékfajta, amely a gyermek testi fejlődését szolgálja, utána a legkedvesebb a *társasjáték*, mely már a három éves gyermeknek is erősen leköti érdeklődését. A három éves korban csak a *felnőtteket utánzó játék* kedvesebb, mint ez. A társas játék iránti érdeklődést állandónak lehet mondani, de legerősebb mégis a 8–10 éves gyermeknél. Fejlettebb korban ezen játék iránt az érdeklődés megcsappan s helyébe lép a testedző és észfejlesztő, tudományos jellegű játék iránti érdeklődés.

Külön vettem a valami *eszköz név alatt* csoportosított játékfajtól a *babával* való játszást s érdekes, hogy míg a fiugyermekeknél eziránt érdeklődés egyáltalában nincs, addig a leánygyermeknél egész a 13–14 éves korig elég nagy. Legnagyobb a 9–10 éves korban, s teljesen megszűnik a 15

éves korról. Ennek helyébe lép a lányoknál is a testedző játékok kedvelése.

A *házi foglalkozás* iránti érdeklődés a négy éves korról kezdődik, még pedig a fiuknál; a leányoknál a hat éves korról s egész a 15 éves korhatárig tart. Legnagyobb a 7—8 éves korban.

A *nyerészkedő játékok* iránt az érdeklődés a hat éves korról kezdődik s tart a 17 éves korig, legnagyobb a 11—12 éves korhatáron.

Az *észfelesztő és tudományos* jellegű játékok iránt az érdeklődés csekély; a nyolc éves korhatárral kezdődik, legerősebb a 17 éves korban, még pedig a leánygyermeknél.

A főbb játékfajok iránti érdeklődést áttekintve, foglaljuk már most össze adataink tanuságát, hogy mikor, mely játékfaj iránt legnagyobb az érdeklődés.

Kor	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Mely játék iránt legnagyobb az érdeklődés?																			
Felnőtteket utánzó	42·2																		
Társas játékok	43·2																		
Valami eszközzel	39·7																		
Valami eszközzel	34·98																		
Valami eszközzel	36·26																		
Társas játékok	29·12																		
Valami eszközzel	46·4																		
Testedző	30·91																		
Testedző	45·8																		
Testedző	44·19																		
Testedző	45·1																		
Testedző	56·99																		
Testedző	46·54																		
Testedző	64·55																		
Testedző	33·06																		
Testedző	70·72																		
Testedző	57·57																		
Testedző	56·2																		
Testedző	100																		

(* A baba iránti érdeklődés egybe van számítva a valami eszközzel való játékkal.)

A fenti táblázat minden magyarázatnál jobban beszél. A gyermek játékaik főtipusait az adatok szerint így állapíthatjuk meg: a felnőtteket utánzó, a társas, az eszközzel játszás és a testedző játék. Mivel pedig a valami eszközzel való játékkal rendszerint a felnőttek utánzása is jár, mert mikor kocsival, vonattal stb. eszközzel játszik, azon játékmotivumok szerepelnek, melyek a felnőttek ezen eszközökkel való munkáját karakterizálják, e két játékfajt egynek vehetjük s így azt mondhatjuk, hogy a gyermekjáték három főtipusát különböztethetjük meg: *a felnőttek utánzásából fakadó játéktípusok, a társasjátéktípusok és a testedző játéktípusok.* Ezek közül *a tíz éves korhatárig a két első játéktípus szolgálja a gyermeket, ezután pedig a testedző.*

De itt még meg nem állhatunk, le kell vonnunk a végleges konzekvenciát is, melyre a játéktípusok ezen megállapítása világosan rámutat. Ha ugyanis elemezzük a társas- és az eszközzel való játékokat, akkor azt találjuk, hogy ez a két játékfaj csak látszólagosan, csak motivumaiban más, mint a testedző játékok. A társasjáték épp úgy, mint az eszközzel való játék lényegében véve mozgással jár, még pedig erős mozgással. A társasjátékok alkalmával is futnak, körbe forognak, ide-oda szaladgálnak, egymást kergetik, épp így, mikor kocsikáznak, automobillal, lovacskával játszik a gyermek, akkor is mozog, fut, hajlong, szóval ezek is ugyanazon belső ösztönből fakadnak, mint a testedző játékok: lapdázás, korcsolyázás, kergetőzés, azaz e két játéktípus is a test edzését szolgálja.

1. A végső következtetés tehát, amit levonhatunk, az, hogy *a gyermekjáték fő típusa az, amely fizikai gyarapodását, erősödését, testi fejlődését szolgálja.*

2. De ezen játék főtypusból tiz éves korig azon fajok szerepelnek, melyek *a test hevesebb és nyugodtabb mozgásával járnak, később pedig azok, melyek jobban igénybe veszik a már erősebb fizikum erősebb mozgását.*

3. Továbbá, hogy a tiz éves korig a testedző játékokban a játékot karakterizáló játékmotivum *a felnőttek utánzása és a társasösztön*, később ezen ösztönmotívumok elhalványodnak, háttérbe szorúlnak s helyükbe a test fejlődését szolgáló ösztön lép.

4. Ennélfogva, mint legfőbb játékmotívumot, *a testi erősödést szolgáló ösztönt* kell megjelölnünk s így az esztétikai játékelméletet (a játék iránti érdeklődés) adataim nem igazolják.

III.

Ezzel azonban még bizonyításunk nem teljes. Át kell térnünk azon adatok megvizsgálására, melyekkel a gyermekek vallomásaikban motíválják a játék iránti érdeklődésüket. Át kell térnünk arra, hogy *mivel okolják meg a gyermekek* azt, hogy miért legkedvesebb nekik egyik vagy másik játékfaj. Az objektív jelenségek szubjektív folyamatát is meg kell ismernünk, hogy a végleges szót kimondhassuk. Vegyük tehát szemügyre a gyermekek ezen vallomásait.

Az V., VI., VII., VIII. táblázatban tüntetem fel, hogy mi-ként okolja meg játékát a gyermek. Az V. táblázat a leányok, a VI. táblázat a fiuk, a VII. táblázat a vak fiuk és leányok megokolását tünteti fel. Ezuttal is külön választottam a vakok megokolását, mert lélektani okból érdekesnek találtam nem egy tekintetben. Végül a VIII. táblázat az V—VII. táblázatokon összeszesített százalékszámokat tünteti fel.

Ha az adatokat szemügyre vesszük, mindjárt feltűnik, hogy a szellemi fejlődés alacsonyabb fokán álló gyermek és a felnőttbb gyermek, majd a még fejlettebb gyermek megokolása között nagy különbség van.

A 3—4—6 éves korhatáron álló gyermek okol legszegényesebben, leggazdagabban, legtöbbféleképen a 8—14 éves gyermek, majd ismét esik a megokolások száma s a 19—21 éves felnőtt gyermeké már még el se éri a 3—6 éves korhatáron álló gyermekét.

Érdekes, hogy ugyanezt tapasztalhatjuk a játékfajok számának adataiban is. Legkevesebb játékfajtája van 3—6 s a már felnőtt ifjunak, legtöbb a 8—14 éveseknek. Feltegyük-e a kérdést, hogy mi oka van ennek? Fel kell tennünk s magyarázatát is meg kell kísérelnünk. Én ennek okát abban látom, hogy a 8—14 éves kor a gyermek fejlődésében biológiai tekintetben a legkritikusabb idő. A gyermek fejlődő fizikai és lelki képességeiben, amint az egyéniség terén tett kutatásaim is igazolták, ez az a kor, melyben a gyermek a forrás (a kiforrás) stádiumát éli. Ekkor kelnek tusára benne az összes testi és lelki erők, küzdve, forrva, formálódva, építve és rombolva ekkor éli a gyermek válságos idejét. Szóval ez a kor átmeneti időszak, mely összekapcsolja a «semleges gyermekkor»¹⁾ a serdülés és teljes megérés korával. Ez a közül eső, összekapcsoló kor «a nemek elkülönülésének» kora s csodálatos pontossággal igazolja a játék terén tett kutatás is azt, hogy ez a kor egy olyan időszaka a gyermek fejlődésének, mely elüt fejlődésének más koraitól. Én ezt a kort tartom az igazi gyermekornak, melyben a gyermek már bizonyos öntudatra ébredve, bizonyos öntudattal élvezi az életet. Ez a kor a szindús gyermekkor, a játék igazi kora, melyben a fejlődő erők játéka legszebben nyilatkozik meg.

¹⁾ Ranschburg Pál dr. A gyermeki elme 1—2. l. (Stratz korbeosztása).

V. tábla. Leányok. Kérdés: Miért szerettek játszani?

Mert	é v e s e k																		
	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Erősít	—	—	—	—	—	—	1·2	3·5	6·3	24·3	2·25	5	27	12	—	—	—	—	—
Ügyesít	—	—	—	—	—	2·8	—	—	0·7	0·9	1·5	—	3	—	—	—	—	—	—
Egészséges	—	—	—	—	—	2·8	4·8	4·2	6·3	6·30	2·25	—	—	14	—	—	—	—	—
Nem fárasztó	—	—	—	3	—	—	4·8	2·8	1·4	—	0·75	—	3	—	—	—	—	—	—
Nem veszélyes	—	—	—	15	—	3·6	—	1·4	2·8	0·9	37·5	—	—	—	—	—	—	—	—
Ehet	—	—	—	—	—	12·6	5·6	—	—	0·9	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jó	—	—	—	6	—	3·6	2·8	33	25·2	16·1	5·4	0·75	—	—	—	—	—	—	—
Szép	—	13	26	6	—	3·6	11·2	19·8	13·3	7	4·5	1·5	6	6	—	—	—	—	—
Mulatságos	—	—	—	—	—	1·8	5·6	8·4	12·6	17·5	12·6	9·75	15	30	42	—	—	—	—
Szereti	11	—	—	3	—	5·4	8·4	10·8	5·6	3·5	2·7	37·5	—	2	—	—	—	—	—
Teheti	—	—	—	13	—	21·6	30·8	9·6	14	14·7	14·4	9·75	15	4	—	—	—	—	—
Hatalmát gyakorolja	—	13	—	3	—	7·2	—	—	—	0·7	1·8	—	—	—	—	—	—	—	—
Tudja	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1·5	2·5	—	2	—	—	—	—	—
Mert játék	11	—	—	—	—	—	—	—	—	0·7	0·9	—	—	—	—	—	—	—	—
Dalolhat	44	39	26	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Öltöztetheti	—	—	—	9	—	5·4	5·6	—	—	1·4	2·7	—	—	—	—	—	—	—	—
Mozoghat	33	26	13	6	—	3·6	2·8	—	—	2·1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Az az illuziója	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Utánozhat	—	—	—	3	—	5·4	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Társas ösztön	—	—	—	—	—	—	2·8	0·6	1·4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Észfejlesztő	—	—	—	—	—	1·8	2·8	2·4	—	0·7	—	—	9	—	—	—	—	—	—
Eredménytétel	—	—	—	—	—	5·4	5·6	7·8	17·5	11·9	13·6	4·5	—	4	100	—	—	—	—
Nyerhet	—	—	—	3	—	5·4	—	—	0·7	1·4	1·8	—	—	2	—	—	—	—	—
Használhatja	—	—	—	—	—	—	—	4·8	0·7	2·1	5·4	3	—	—	—	—	—	—	—

VI. tábla. Fiuk. Kérdés: Miért szeretik játszani.

Miért	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	é v e s e k																			
Erosít	—	—	—	—	—	—	4	1·36	17	13·2	30·1	47·2	60·8	41	43	41·1	52	15·4	66·6	49·8
Ügyesít	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1·65	4·2	5·6	—	3	1	5·48	4	5·6	—	—
Egészséges	—	—	—	—	—	—	4	4·08	3·5	6·6	9·1	13·6	6·4	4	5	2·74	4	11·2	—	16·6
Nem fárasztó	—	—	—	—	—	—	—	5·44	2·5	3·3	3·5	—	—	—	—	1·37	—	—	—	—
Mert fut	—	28·6	28·6	16	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jó	—	—	—	—	—	—	—	57·12	26·5	13·75	11·2	1·6	0·8	1	—	—	—	—	—	—
Csak	66·6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mert rúg	33·3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szép	—	—	—	—	25	—	4	8·16	5·5	17·05	7·7	0·8	4·8	3	2	1·37	2	—	—	—
Mulatságos	—	—	—	—	—	—	4	6·8	14	18·15	14	10·4	8·8	15	21	13·7	16	25·2	—	—
Szereti	—	—	—	—	—	—	—	6·12	16·5	13·2	3·5	8	0·8	1	—	—	—	—	—	—
Teheti	—	28·6	14·3	—	25	—	76	8·16	8	2·2	1·4	4	0·8	2	3	4·11	—	2·8	—	16·6
Hatalmát gyakorolja	—	28·6	14·3	44	—	—	—	—	1·5	1·1	1·4	0·8	—	1	1	1·37	—	—	—	—
Tudja	—	—	—	—	25	—	—	—	1	1·1	2·8	1·6	1·6	3	1	—	4	—	—	16·6
Énekelhet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Társas őszön	—	—	—	8	—	—	—	0·68	1·5	1·1	2·1	3·2	11·2	21	19	23·29	6	16·8	33·3	—
Észfelesztő	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·55	—	0·8	—	1	1	1·37	—	—	—	—
Eredménytétel	—	28·6	28·6	36	25	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nyerhet	—	—	—	—	—	—	8	—	1·5	1·1	2·1	1·6	0·8	1	1	1·37	—	—	—	—
Használhatja	—	—	—	—	—	—	—	1·36	1·5	3·3	2·8	4·8	2·4	—	2	2·74	8	2·8	—	—

VII tábla. Vakok. Kérdés: Miért szerettek játszani?

Mert	F i u k								L e á n y o k							
	8	9	10	11	12	13	14	15	8	9	10	11	12	13	14	15
	é v e s e k								é v e s e k							
Ersőt ..	—	—	12·5	—	11	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—
Ügyesfi ..	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—
Egészséges ..	—	—	—	—	—	—	—	50	—	—	—	—	—	11	—	—
Mozoghat ..	7 éves 100	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szép ..	—	33	—	10	22	—	—	—	50	—	—	—	—	16	—	—
Mulatságos ..	50	—	25	20	44	25	—	—	—	25	—	—	36	—	11	50
Szereti ..	—	—	12·5	—	—	—	—	—	—	—	—	10	9	16	11	—
Tehet ..	—	33	12·5	10	11	—	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—
Hatalmát gyakorolja	—	—	12·5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Tudja ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—
Társas ósztón	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16	—	—
Észfejlésztő ..	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Eredménytérrel	—	33	—	10	—	—	—	—	50	—	—	20	9	32	33	—
Használhatja ..	—	—	12·5	—	—	25	100	—	—	—	—	—	—	—	11	—
Érzékelhet ..	50	—	—	10	—	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Illuzióban van	—	—	—	—	—	25	—	—	—	—	50	10	27	—	—	—

Ebben a korban kell legfontosabb hivatásunk tekintenünk a játékot, de egyszersmind a gyermek lelkének játékban való megnyilatkozását is a gyermek lelke szempontjából.

A 3—4 éves gyermek, amint vallomásainak adatai mutatják, egyrészt még azzal okolja a játéka kedvelését, hogy csak, vagy *mert játék*, amint egy kis óvódás rápirított az óvónénire, mikor kérdezte tőle, hogy mért szereti a «csem-csem gyűrüt» játszani, így felelt: «hát kee' Ilona néném nem tuggya, hogy a' játék!» E korban a játékot kísérő lelki folyamatok nagyon homályosak még, a gyermek öntudata homályosan eszmél csak arra, amiért játszani szeret, amiért kedves a játék s ha ki is fejez valamit abból, ami benne végbe megy, mikor játszik, akkor ez vagy pusztá külső megjelölése a játék alkalmával végbement cselekedetnek, mint mozoghat, énekelhet, vagy magára a játékra vonatkozó mozgás észrevevésének egyszerű megjelölése, pl. lovacskázni szeretnek, mert a ló szép; automobilozni, mert az automobil szabad; lapdázni, mert a lapda gurul, ugrik. De babár jó részben így okolnak, egy kisebb rész vallomásában már észrevehetjük a világosabb eszmélést arra, ami a játékban lelköket, testöket eltölti. Már azt is vallják e kicsik, hogy azért játszanak, mert szeretik a játékot.

A 4 éven felül már gazdagabban okolnak meg s már e megokolások elárulják, hogy a gyermek kezd a saját maga erejének, énjének öntudatára ébredni.

Már azt is mondják, azért szeretnek játszani, mert szép, mulatságos, mert teheti. Észre lehet venni, hogy gyönyörködteti őket erejüknek szabad játéka, az a szabadság, melyet a játék biztosít nekik, látszik, hogy már ráeszmélnek a külvilágra is, a jelenségek visszhangot vernek lelkükben s örömmel utánozzák a felnőtteket. Ez a szociális érdeklődés ébredésének jele. Észrevevesszük, hogy egy bizonyos ambíció is fellép már, a gyermek örül annak, ha játékának eredményét látja. A fizikai és lelki ösztönök megkövetelik a magukét, már nemcsak a pusztá tevékenység örömét érzi, nemcsak azt mondja, hogy szeretek babázni, mert varni lehet, boltosdit játszani, mert sokat lehet venni, körjátékot, mert sokat lehet forogni, de már meg is nevezi s mind nagyobb határozottsággal, azt a fizikai vagy lelki vonatkozású érzést, mely őt eltölti. A 6 éves gyermek már azt mondja, azért

szeret játszani, mert nyerhet, mert szeret társaival lenni, mert jól esik neki a játék. És a 8 éves korhatáron felül, már így okol, szeret játszani, mert a játék erősíti, egészséges, ügyesít, nem fárasztó.

A gyermek öntudatra ébredt, forró gyönyörűséggel merül bele a maga világába, mint azok a felnőtt halandók, kiknek anyagi jólétük megengedi, hogy minden kívánságuk teljesüljön. A gyermek most már kíván, most már vannak kívánságai, a fejlődő fizikum, a fejlődő lélek, a nagy mohósággal szerzett tapasztalatok, a képzelő erő fejlődése megkivánják, hogy örökös munkában legyenek, hol ez, hol az ösztönzi őt, hogy egy pillanatra se szüneteljen nála a játéknak nevezett munka. Aki megfigyelte már az ezen korhatáron lévő gyermekek játékát, láthatta, hogy csak egy óra lefolyása alatt is mennyire változatos. Láthatta azt, hogy egy óra játéknak változatosságában mennyi fizikai és szellemi erő nyilatkozik meg, mennyi leleménye az értelemnek, mennyi furfangja, mennyi kedves pajzánság, hamisság, mennyi tapasztalat, mennyi ugynevezett művészet, ügyesség, naivság és komoly értelem, képzelet és utánzás, tévedés és okos számítás, az világosan látni fogja, hogy e fáradhatatlan, folyton folyó ténykedésnek a gyermek életében sokkal komolyabb szerepe van, semhogy pusztán azt mondhatnók, hogy ez a gyermek művészete, sem azt, amit Guyau mond, hogy a gyermek játéka a leghaszontalanabb erőfogyasztás, itt magyarázatot nem adhat az erőfölösleg, mert a gyermek mindig játszik, még fáradtan is, sem a Groos begyakorlás elmélete, mert a gyermek játéka ennek igen sokszor ellent mond ép úgy, mint adatainkban megnyilatkozó vallomásainak legnagyobb része, nem magyarázhatjuk meg játékát az üdülés elméletével, mert a gyermek egész a fáradásig, kimerülésig játszik, nem igazít el ebben egyetlen egy elméleti feltevés sem. Bele kell nyugodnunk a gyermektől szerzett adatok igazságába, hogy a játékban egy olyan gyermekmunkával állunk szemközt, mely legsajátosabb jelensége a gyermekéletnek, egy olyan munkával, melyre ösztönzést a gyermek fejlődése ad a gyermeknek. Nem fog megtéveszteni az elnevezés, hogy ezt játéknak hívjuk, hogy így tanulta meg elnevezését a gyermek is és nem fogunk bírálatot mondani a mi szempontunkból szükre határolva bizonyos föltett véleményekkel, nem

fogjuk a játékot belegyömöszölni egy elmélet skatulyába, hanem be fogjuk látni, hogy a játéknak nevezett ténykedés egy olyan munka, mely a gyermeknek fizikai, lelki, morális, szociális, gyönyörködő (esztétikai) hajlamát, képzeletét, egyéni hajlandóságait, szóval egyaránt szolgálja úgy a fejlődés s erősödésben, mint a pihenésben, be fogjuk látni azt, hogy a játékban a gyermek fejlődésében munkálkodó belső *ösztönöknek* ép oly nagy szerepe van, mint a gyermeket érő esetleges pillanatnyi külső behatásoknak, a komoly tapasztalatnak ép úgy, mint a felcsillanó «illúzióknak», a tisztán célnélküliségnek ép annyi, mint a fizikum s a lélekre ható komolyságnak.

Amit töredékesen most megjelöltem, még eggyel-mással ki kell egészítenem.

Kérdés, hogy a gyermek megokoló adataiban valamelyes törvényszerűséget megállapíthatunk-e. Ha a megokoló adatok egyes csoportjait áttekintjük, azt találjuk, hogy ezeket a következő csoportokba foglalhatjuk :

I. csoport, melyben a fizikai ösztön kielégítése a játék motivuma (erősít, egészséges, nem fárasztó, nem veszélyes, ügyesít, fut, ehét, mozoghat);

II. csoport, melyben az értelmi ösztön (észfejlesztő, tudja, ügyesít);

III. csoport, melyben a gyönyörködés ösztöne (szép);

IV. csoport, melyben a szórakozás ösztöne (mulattató, jó, szereti);

V. csoport, melyben az utánzás ösztöne (az az illúziója, utánozhat);

VI. csoport, melyben a társas ösztön;

VII. csoport, melyben a tevékenység ösztöne (a énekelhet, öltöztetheti, érzékelhet, teheti);

VIII. csoport, melyben a győzelem örömeinek ösztöne (eredményt ér el, nyerhet, használhatja, hatalmát gyakorolja) a játék motiválója s benne vagy mint indító erő, vagy mint kísérő hangulat nyilvánul meg.

Ezen csoportok közül az I. és VII. csoportot egynek vehetjük, mert e kettőben a fő motivum a fizikai ösztön, még pedig mint indító erő; a III., IV., V. csoport szintén összetartozik, mert ebben meg az érzelem, a gyönyörködés ösztöne szerepel mint fő motivum, még pedig legjellemzőbben mint kísérő hangulat; a II., VI., VIII. csoportot szintén

egybe vehetjük, mert ezekben meg az értelem ösztöne a fő motívum, még pedig vagy mint indító erő (II. csoport) vagy mint kísérő hangulat (VIII. csoport).

A fentiek szerint a *játék motívumai háromféle ösztönből fakadhatnak, vagy a fizikai, vagy az érzelmi, vagy az értelmi ösztönből* s ereje vagy mint indító, játékra sarkaló ösztön-erők, vagy mint játékot kísérő, az ösztön kielégítését követő jóleső érzelmi hangulat jelentkezik a játszó gyermek lelkében. *Tehát a gyermeket a játékra a fejlődését szolgáló ösztön-erők sarkallják s ezen ösztön-erők kielégítéséből fakad az a jóleső, az a gyönyörködő, az a mindennél kedvesebb és soha meg nem unt öröm, mely a játszó gyermeket eltölti.* Talán ezt sejtette meg Montaigne, mikor azt mondta, hogy a gyermek játéka nem mint játékok, de a legkomolyabb cselekedeteiként bírálendók el.¹⁾ A mi álláspontunk is ez.

Nézzük már most, hogy a gyermek fejlődésével mely ösztön-erők működnek a legerősebben mint játékmotívumok. Ha egybevetjük fentebbi csoportosításunk szerint adatainkat, a következő táblázatot nyerjük. (IX. tábla.)

IX. tábla.²⁾

Kor	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	é v e s e k									
Fizikai ösztön	77	122·2	94	91	121·8	192·8	72·44	69·4	100·3	124·6
Érzelmi ösztön	121·9	13	39	12	44·8	186	243·18	231·5	177·4	200·5
Értelmi ösztön	—	70·2	42·9	94	44·8	26	100·64	88·3	97·4	49·71
Kor	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
	é v e s e k									
Fizikai ösztön	142·2	121·5	142	82	49·32	56	29·4	66·6	83	
Érzelmi ösztön	153·7	69·7	109	73	15·07	18	25·2	—	—	
Értelmi ösztön	106·4	194·2	151	33	135·58	22	25·2	33·3	16·6	

1) Montaigne, Péd. Essays I. k. 22. feje.

2) Ezen tábla számadatai az egyes csoportok százalékszámának összegét tüntetik fel.

A IX. tábláról leolvashatjuk, hogy a gyermek fejlődési fokain, mely ösztönerők motiválják játékát. A 3—5 éves gyermek fő játékmotivuma az érzelmi s fizikai ösztönerő; 6 éves korában az értelmi s fizikai, 7—8 éves korban legfőbb a fizikai, de jelentékeny az érzelmi is, 9—13 éves korban az érzelmi a legfőbb motivum, de ugy az értelmi, mint a fizikai jelentős szerepet játszik; 14—15 éves korban az értelmi, ettől kezdve pedig 21 éves korig ismét a fizikai ösztön a játék főmotivuma.

Mindezt egybevetve arra a végleges konkluzóra jutunk, hogy *a gyermekben 3—21 éves korhatáron a test fejlődésével kapcsolatos ösztönerő működik a leghatalmasabban*; legerősebb a játék örömének érzése a 9—13 éves korban, mikor is a játékot követő érzelmi hangulatok, a játék örömének érzése legerősebben szinezi a gyermek játékát. Ez a játékos öröm később a 14—15 éves korhatáron érzelmi szinezést kap, majd ismét áthajlik a fizikai ösztönerő kielégítésének örömévé. És ez természetes is, mert hiszen a 16—21 éves korhatáron álló felserdült ifju már az élet munkájában erősen részt vesz, értelmel megterhelése mindinkább rásulyosodik s mind kevesebb jut neki a fizikai erőket kielégítő munkából. Ennek kielégítését keresi s találja meg olyan játékokban, melyek fizikai erőinek gyakorlását, érvényesítését szolgálják. Ezen a korhatáron a játék már más hivatást tölt be a gyermek életében! A játék most válik igazán élete háztartásában azzá, ami a felnőttek életében, tudniillik pihenéssé. Mert eddig a játék nem a pihenést szolgálta, hanem a gyermek fejlődését elősegítő ösztönerőket.

Ép ennél fogva véleményünk szerint helyes magyarázata csak az lehet a játéknak, mely a gyermek játékát a felnőttek játékától egészen különbözönek tekinti. A felnőttek játéka a munkába belefáradt erők pihentetése végett van. A felnőttknél a munka és a játék szembe állanak egymással; a gyermeknél, mikor játékáról van szó, ezt a megkülönböztetést nem tehetjük, mert az a munka is, melyet a nevelés tervszerüen rá ró, egészen más természetü, mint a felnőtt embernél. A felnőtt ember munkája a már meglevő erők kihasználásán alapszik, míg a gyermeknél még meg nem lévő, vagy még szunnyadó, vagy csak tökéletlenül meglevő erők kifejlesztését célozza. A felnőttnél a munka természeténél

fogva az erők egyetemének folyton fogyasztásával jár s ezen erőfogyasztás rekreálására való a játék. A pihenés tehát a játék célja. A gyermeknél a munkának az erők gyarapítása a célja, nem pedig kifárasztása. Mivel pedig a játék is a fejlődő erőket szolgálja, tulajdonképen tehát ez is egy bizonyos formája a munkának. A munka és játék között csak az lesz tehát a különbség, hogy a munka kényszerű, mesterséges, irányított módon foglalkoztatása a gyermeknek és szolgálása a gyermek fejlődésének; a játék pedig önkénytes, szabad folyománya a gyermek fejlődését szolgáló ösztönerőknek. S épen ezen különbözőség miatt míg a munkában épen kényszerűségénél fogva a gyermek belefárad s pihenni vágyik, addig a játékban, mivel ez ösztönerőiből önkényesen folyik, soha sem fárad el. Továbbá míg a munkában, épen mivel ez mesterséges uton igyekszik erőit fejleszteni, a gyermek korlátozva érzi szabadságát, ezzel szemben a játékban, mivel ebben ő a legszubjektivebb értelemben vett szuverén, ezt a korlátozást soha sem érzi. S mivel nem érzi, ép azért oly élénk a szabadság, az erők játéka szabadságának érzése a játékban. Az erők szabadságának ezen érzése, az egyén szubjektivitásának ezen korlátlan megvalósulása a gyermek fizikai és lelki erőinek ezen teljes szabadsággal való érvényesülése az oka annak a zavartalan és színes öröme, mely követője a gyermek játéknak. Ezt az örömet a munkában a gyermek soha sem érzi, csak a játékban.

IV.

Ezen felfogásunkból folyik azon álláspontunk is, hogy mi a játékelméletek egyikéhez sem csatlakozunk, mert kielégítő magyarázatot nem adhat sem az esztétikai, sem a biológiai begyakorlási játékelmélet. Az esztétikai játékelmélet azért nem, mert ez a játékot a gyönyörködés egyetlen szűk álláspontjáról nézi s olyant magyaráz bele a játékba, ami meglehet, sőt meg is van a művészetben s a művészen és ténykedésében, de nem lehet meg sem a játékban, sem a játszó gyermekben. Amint az adatok mutatják, a *gyönyörködés nem indító motivum, ez csak kísérő motivuma a játéknak*. De a művész koncepciójával sem azonos a játék, mert a művészi koncepcióban a fejlett szellemi erő öntu-

datos ténykedése nyilatkozik meg, annyira nem mehetünk, hogy a művészi koncepciót ösztönből eredőnek tekintsük. Ez igen is a vele született és már kifejlett, alkotásra képes szellemi erőnek a teremtése. És habár azt látjuk is sok művésznél, hogy műveit könnyedén, szinte játszva teremti, ennek az ellenkezőjét is tapasztaljuk nem egy kiváló nagy tehetségű művésznél. Ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy a művész egyénisége, művészi erejének, alkotó képességének tipusa más-más. A gyermek játékában, a játék élvezetében ezt a típusbeli különbséget mi nem látjuk. Minden gyermek könnyen játszik s ha nem játszik, nem azért nem játszik, mert nincs alkotó ihlete ép akkor, hanem, mert beteg. A játék egyetlen gyermeknél sem függ a szellemi képességétől; a tehetséges gyermek ép úgy játszik, mint a kevésbbé tehetséges. A játékban minden gyermek egyenlő, de már ezt a művészetről nem mondhatjuk. *És nagyon természetes is, mert a játék nem egy szellemi erőből származó inspiráció eredménye, mint a művészi alkotás, hanem a minden élő gyermekben élő és folyton a fejlődés munkájában álló természetes ösztönerők természetes eredménye.* A művészi alkotást és a gyermek játékát még az is elválasztja egymástól, hogy a művészt az alkotás kimeríti, míg a gyermeket a játék soha.

Az esztétikai játékelmélet tévedése onnan van, hogy azt, ami a gyermek játékában mint kísérő motívum jelentkezik s csak elenyésző csekély mértékben mint indító, a játék egyetlen motíváló tényezőnek vette. Már pedig e kettőt, az indító és kísérő motívumokat szét kell választani.

Térjünk most már át a biológiai játékelméletekre.

A Spencer erőfölöslegelméletével fölösleges hosszasabban foglalkozni, mert ezen biológiai tekintetben igen fontos elmélet tévedése világos. A gyermekben egy meglévő erőfölösleget tételez föl s azt figyelembe nem veszi, hogy az általa erőfölöslegnek nevezett erőfölösleg tulajdonképen nem erőfölösleg, hanem csak ösztön erő, mely egyik gyermekben több van, mint a másikban, de mindenikben mindig megvan. Ha csak az erőfölösleg volna a gyermek játékának indító oka, akkor azt kellene tapasztalni, hogy a gyermek csak néha játszik. Ezt azonban senki nem tapasztalta, mert az egészséges fizikumu gyermek mindig játszik, vagy legalább is mindig szeretne játszani. De ha állandónak tételezzük föl

az erőfölsleget a gyermekben, ez ellen szól az, hogy a fáradt gyermek is miért játszik hát. Vagy azt kell kérdeznünk, hogy honnan van ez az általános erőfölsleg, mely a gyermek játékának indító motivuma. És kérdeznünk kell azt is, hogy miféle természetű ez az erőfölsleg: fizikai-e vagy lelki, érzelmi-e vagy értelmi? Mivel pedig a gyermek játékaiknak fajai ép úgy, mint a gyermekjátéktípusokat megokoló szubjektív feleletek azt bizonyítják, hogy a gyermekjátékok, valamint a szubjektív motivumok többfélék, csak oda jutunk, hogy egy mindenféle természetű erőfölsleget kellene feltételezni, anélkül, hogy ezen erőfölsleg eredetére s ezzel a játék indító okára kielégítő magyarázatot kapnánk. Az erőfölsleg elméletét tehát el kell ejtenünk nem is egy de többféle okból. A *Lazarus* üdüléselméletére azzal felelünk, amit fentebb mondtunk a pihenésről. Ha feltételezzük, hogy a gyermek üdülésből játszik, akkor azt látjuk, hogy a gyermek örökké fáradt, mert örökké csak játszani, illetve üdülni szeretne. Hogy magyarázzuk meg ezt az üdülés vágyát? Ezen az alapon sehogy. Mondtuk már, hogy a játszó gyermeknek a játék nem üdülés (ismételni szavainkat nem akarjuk). De ha feltételezzük is az üdülés vágyát, kérdeznünk kell itt is, hogy honnan származik ez a vágy? Mi az oka ennek? Maga a vágy nem lehet ok, mert a vágnak is okának kell lenni. És továbbá, ha feltételezzük is azt, hogy a már munkával terhelt fejlettebb korú gyermek tényleg az üdülés vágyából játszik, hogy van az, hogy a munkával még nem terhelt gyermek is játszik. A gyermek általános játékos vágyát az üdülés elméletéből megmagyarázni nem lehet. Az előbbi elméletek fiziológiai alapon álltak. Biológiai alapra fekteti Groos.

Groos a játékot helyesen magyarázza az ösztönökből, mert a játék valóban az ösztönökkel áll kapcsolatban, de már azt nem fogadhatjuk el, amit a játék céljáról mond. Lehetetlen a játék magyarázatául elfogadnunk azt, hogy mivel az ember nagyon tökéletlen ösztönökkel születik, az ösztönök ezen tökéletlenségét az egyéni gyakorlattal kell pótolni s hogy e gyakorlást végzi a gyermek játékaival. Eszerint a játék nem egyéb, mint előkészület a komoly életre.

Ezen meghatározással szembe helyezzük a gyermektől kapott vallomásokat (l. V—VIII. tábla). Ha valóban az volna

a játék célja, hogy előkészítse a gyermeket a komoly életre, ha valóban begyakorlás volna a célja, akkor ennek akár tudatosan, akár tudattalanul történik is, nyomának kellene lenni a gyermek játékszeretét megokoló feleleteiben. E megokoló feleletek azonban arról tanuskodnak, hogy a játéknak nem a Groos-féle begyakorlás a célja. Találunk ugyan olyan megokolást, mely a játék komoly célját tételezi fel. Ezek: ügyesít, használhatja, észfejlesztő, nyerhet, de ezen megokolásokat egészen háttérbe szorítják azok, melyekből az tűnik ki, hogy a játéknak ilyenféle célja általában nem lehet. De ne ezt vegyük tekintetbe, mert hiszen Groos szerint is a gyakorlati célnélküliség és a gyönyörjelleg a játék fő pszichológiai kritériuma, hanem vizsgáljuk meg a gyermek játék iránti érdeklődésének adatait. Ha valóban a begyakorlás, a komoly életre való előkészület a gyermek játéknak célja, melyet a gyermekbe a természet oltott, akkor legalább is túlnyomónak az olyan játékoknak kell lenni, melyek ezen komoly életcél, a begyakorlást szolgálják. Ehelyett azonban azt találjuk, hogy csak egy élet korhatárán a 7 éves korig játszik a gyermek olyan játékokat, melyek valamelyest az élet komoly célját szolgálhatják. Mit kell most már tartanunk a többi játékról? Vagy azt kell-e feltételeznünk, hogy két-féle játék van?

S valóban Groos érezte, hogy elmélete theoretikus szempontból sem állhat meg, mert hisz ő is látta, hogy a gyermek sok olyan játékot játszik, ami egyáltalában nem tekinthető begyakorlásnak. Hogy a theoria ezen hiányát eltüntesse, két-féle játékot vesz fel: az egyik fajta, melynek csak biológiai jelentősége van, a másik fajta, melynek pszichológiai. Ez persze megint sehogyse adja magyarázatát annak a kérdésnek, hogy tulajdonképen miért két-féle a játék és sehogyse tudjuk összeegyeztetni azzal, amit Groos a játék pszichológiai legfőbb kritériumának mond, hogy a játékban a fő a célnélküliség és a gyönyörjelleg.

De hiszen nem kell a Groos theoriáját egy másik theoriával cáfolgatni. A gyermektanulmányi adatok eléggé cáfolnak s helyes útra igazítanak abban is, hogy Groos is és a többi is miben tévedett: Spencer és Lazarus a játék látszólagos eredetét vették valónak, Groos és Lange pedig a játék látszólagos célját. S érdekes, hogy e két szempontból felállított

elmélet teljesen cáfolja egymást. A Spencer erőfölöslegét a Lazarus erőhiányelmélete, a Groos begyakorlás, illetve komoly cél elméletét Lange, ki azt mondja, hogy a játék tudatos önámítás s a gyakorlati célnélküliség.

De ez nem is lehet másképp s ha Groos, ki helyes indító okból indul ki a játék magyarázatában, tévedett, ennek oka az, hogy e kérdést gyermektanulmányi adatok nélkül, pusztán a játékfajok pszichológiai elmélete alapján akarta megoldani. Csakis a pusztán külső megfigyelés s ez az önkényes elmélet téveszthette bele abba, hogy a játék célját ne magában a gyermekben, hanem a gyermekén kívül eső életben keresse.

Szükséges most már, hogy eltekintve a játékelméletektől, gyermektanulmányi adataink alapján összegezzük tapasztalatainkat a játék lényegére.

Egy figyelemre méltó jelenség felemlítésével kezdjük, és ez az, hogy a kis gyermek, a 3—5 éves, és a felnőtt, a 16—21 éves sokkal kevesebb játékfajt használ, mint azon gyermek, akinek korhatára a 6—16 éven belül esik. És még azzal, hogy a városi gyermeknek általában sokkal több játékfajtája van, mint a falusinak. Ez a két tapasztalat világot vet a játék lényegére. *Véleményünk az, hogy a játék nem egyéb, mint biológiai jelensége a gyermek fejlődésének.* Legegyszerűbb fajtája a csecsemő első mozgása, melyet mi artikulátlan játéknak nevezünk s amely a gyermek fejlődésével mind rendezettebbé, mind több oldaluvá, mind több fajuvá válik, de mindig szoros kapcsolatban marad azon ösztönökkel, melyek a gyermek fizikai és szellemi (értelmi és érzelmi) fejlődését szolgálják. Hogy a 3—6 éves gyermek játékfajtája szegényebb mint a 6—14 éves gyermeké, ez arra vall, hogy ezen korban a gyermek fizikai és szellemi ösztönigénye kevesebb, mert a fejlődése is egyoldalubb, mint a 6—14 éves korban, mikor a gyermek a fejlődés legdúsabb, legsokoldalubb, legváltozatosabb útján halad. Hogy pedig a 17—21 éves felnőtt már ismét kevesebb játékfajt használ, ez arra vall, hogy a gyermek elérte fejlődésével azt a határt, melyet a természet elébe szabott; a gyermekben eddig mintegy önhatalmulag rejtve működő fizikai és szellemi építő ösztönök ideje lejárt és az élettől befolyásolt, irányított cselekvések kora megkezdődött, a maga tudatos szellemi és fizikai munkájával. E korban már a játék szerepe más és a játék sem azonos értékű és lényegű

azon játékkal, mely jellemezte a 3—14 éves korhatáron álló gyermekét. Mig e korban a játék szerepe a fizikai és szellemi fejlődés építő munkássága volt, most már a 17—21 éves korban a munkában kifáradt gyermek pihenését szolgálja. Ez a játék már tudatos célú, mert célja a pihenés, illetve pihentetése a fizikumnak és szellemnek; amaz a másik játék nem tudatos célú, mert a fejlődést szolgáló ösztönöket szolgálta, ezen ösztönök pedig mint belső életerők éltek és indították játékra a gyermeket.

Eszerint a játék elnevezés nem azonos értékű játékot illet: más a gyermekjáték a 3—16 éves korhatáron és más a játéka azoknak, kik ezen korhatáron túl vannak: *az egyik játék oka a fejlesztő ösztönök s célja a fejlődés, tehát e játék a gyermek fejlődésének biológiai jelensége, a másik játék oka a fáradtság, célja a pihentetés, tehát ez a munkában kifáradás biológiai jelensége.*

Szerintünk tévedés tehát akár a gyermekjátékot a felnőttek játékának szempontjából megítélni épp úgy, mint megfordítva, a gyermekjáték szempontjából a felnőttek játékát. Hogy egy névvel nevezzük, ez csak filológiai dolog, mely nem bizonyít semmit; a hasonlóság pedig csak látszólagos, csak külső, lényegileg azonban e kettő között nagy a különbség. Hogy akár a gyermek, akár a felnőttek játékát az öröm s jóleső érzés jellemzi, ez sem bizonyít e kettő azonossága mellett, mert ezek csak kísérő motívumok, s ha nem ilyen volna a kísérő motívum, akkor a játék, mint az ösztönerőket önként szolgáló biológiai jelenség elő sem állhatna, mert már kényszerű, mesterséges munkává válnék, ami egészen más; épp így a felnőtteknél sem lehetne a játék az, aminek lenni kell: tudniillik pihenés, mert a pihenés kizár minden fizikai vagy szellemi kellemetlen kísérő motívumot a ténykedésből. Erre azért mutattam rá, mert a közös játék elnevezés, a felnőttek s gyermekek játékának összekeverésére vezetett.

Az, hogy a falusi gyermek kevesebb játékfajta-t használ, mint a városi, amellet bizonyít, hogy a játékok egy jókora része tanult játék, melyeket a körülményekhez képest tanul el a gyermek. Erre azért szükséges rámutatni, mert ez is közelebb visz a játék lényegének megértéséhez. Szerintem a játék kétféle: *ösztönjáték* (ez a játékok ős alapformája) és *tanult játék*. Az ős, ösztönjátékok a *testedző s az egyszerűbb*

eszközjátékok. Ezen játékok minden fajta gyermeknél feltalálhatók. A játék alaptípusai ezek. Ezek is arra vallanak, hogy a játék lényegében nem az utánzásból, nem a képzelet játékból, hanem a biológiai értelemben vett építő, fejlesztő ösztönökből származik.

Ha szemügyre vesszük a gyermek játék iránti érdeklődését, akkor ezen játék iránti érdeklődés adatai alapján bizonyos korokat különböztethetünk meg.

1. Így az első 3—6 éves korhatár, mikor csak egynéhány játékfaj iránt élénk a gyermek érdeklődése. Ezt a kort jellemzi az is, hogy a gyermek ezen korában kevésbé érzi a játék örömét (lásd VIII. tábla adatait). Ezt a kort *az öntudatlan játék korának, vagy a fejlődő ösztönök korának nevezhetjük.*

2. A 6—14 éves korhatáron legtöbb oldalú a játék iránti érdeklődés, e korban érzi legjobban a gyermek a játék örömét. Ez a kor *a tudatos játék kora, vagy a kifejlődött ösztönök kora.* A gyermek igazi játékkora ez. Ettől kezdve hanyatlik a játékkedv.

3. A 14—16 éves kor a *játékosztönök hanyatlásának kora.*

4. Majd a 14—21. évhatáron az ösztönök helyére a kifejlődött értelem lép s a játék elveszti gyermekjáték jellegét.

Ezen korhatárok megkülönböztethetők s élesen rávilágítanak a játék lényegére, melyről azt mondtuk, hogy nem egyéb, mint biológiai jelensége a gyermek fejlődésének; eredő oka a fejlődésen munkáló ösztönökben van; ezen ösztönök kielégítése az a jóleső érzés, mely egyik fő jellemző karakterisztikuma a játéknak; az ösztönök építő munkássága maga az élet és ez sohasem szünetelhet, innen van, hogy a gyermek mindig játszik, még ha egyébként fáradt vagy beteg is; s mivel az ösztönök magában a gyermekben vannak, hatásuk, a játék is, közvetlen, innen a játék másik jellemző sajátága, a természetesség, a korlátlan szabadság, mely szabadon csapong a fizikai és szellemi erők legkülönbözőbb szárnyain a valóság és képzelet, az élet és az illúzió országain keresztül.

És mivel a játék szorosan egy a gyermek fejlődésével, a legnagyobb fontosságú a gyermekre, melyet figyelembe kell venni a legnagyobb mértékben annak is, aki a gyermek lelkét tudományos vizsgálat tárgyává teszi, annak is, aki a gyermeket nevelni akarja.

A fenti előadás címe teljesen nem felel meg a tartalomnak. Ezt azért tartom szükségesnek megjegyezni, nehogy t. olvasóim, végére érve cikkemnek, csalódva keressék azt, amit a cím után indulva találniok kellett volna, de nem találtak. A fenti tanulmány csak ígéret, melyet *A gyermek és a játék* című könyvemben fogok beváltani; csak egy rövid futó tekintet a téma fölött, egy-két kérdésnek érintése csak. A játék egész területét könyvemben ölelem fel, e könyvnek vázlatos ismertetését itt adom: I. rész. *A játék pszichológiája*. 1. Visszatekintés a gyermekmultba. A játékelméletek s a gyermektanulmányi szempont. A gyermektanulm. társ. adatgyűjtése a gyermekjátékról. Az elméleti meghatározások. 2. A gyermekjáték osztályozása. A gyermekjáték érdeklődésének adatai. A fő játéktípusok. Hogy kultiválja játékát a gyermek. Az esztétikai játékelmélet kritikája. 3. A biológiai elmélet fontossága. Az ösztön. Lamarck és Darwin elmélete. Gyors begyakorlás elmélete, tévedése. Az állat s a gyermek. 4. A csecsemőkor vagy az artikulátlan játék kora. Az artikulált játék-kor. A játék-típusok a fejlődés szempontjából. A játék motívumai a fejlődés fokozatain. A fejlett gyermek s a felnőttek játéka. A munka és a pihenés fogalma. A gyermekjáték a fejlődési korok szerint. 5. A játék tényezői. Mi az ösztön? Az ösztön szerepe s megmaradása. A gyermekvállalások és az ösztön. A bábuzás és az ösztön. Tévedések. A primitív ember s a gyermek. Az ösztönök osztályozása. Az ösztönök tevékenysége a gyermek fejlődési fokozatain. Ösztönjátékok. Az energia megmaradásának elve. Az ösztönök s a nevelés munkája. Az utánzás elve. A figyelem fejlődése. A képzelet és fejlődése. Szerepe. A gyermek csalódását a játéokban mi okozza? A szuggesztio szerepe és lényege, forrásai és a szuggerálhatóság határa. A gyermek s a felnőttek illuziója, lényege. Példák. A bábú pszichológiája. Szociális ösztön. 6. A játék kritikája, a mesterségesen készített játékok, a gyermek által készített játékok. A Gyermektanulmányi Múzeum. A játszó gyermek karakterológiája. Akik nem szeretnek játszani. II. rész. *A játék pedagógiája*. Hogyan vélekedtek a régi pedagógusok? A játék szerepe régen s most. A játék otthon s az iskolában. A játék értéke. Fizikai s morális szempontok. A játék egészségi szempontból. A játék a jövő pedagógiájában.

Nagy vonásokban ennyit adhatok arról, hogy könyvem körülbelül mit ölel fel. Nagyon természetes, hogy ez a vázlat is csak tájékoztató; könyvem szélesebb területeket is felölel, mert a játék a gyermek életének, fejlődésének minden mozzanatával szoros kapcsolatban van s ép ezért az író meg fogja kísérelni azt, hogy a játék pedagógiai s gyermeknevelési fontosságát is kellőképen feltüntesse úgy, amiként azt nem a szubjektív elmélet, hanem a gyermektanulmányi adatok mutatják.



Dickens gyermekalakjai.

A költő születésének századik évfordulójára írta: Várnai Sándor.

A gyermeket tulajdonképpen csak a XX-ik század fedezte fel nekünk. Azelőtt a gyermek lelkét, gondolatvilágát nem találták elég fontosnak a felnőttek a tanulmányozásra. Találunk igéző gyermekalakokat Homérnál, Virgilnél s más ókori klasszikusoknál is, de ezek inkább csak halvány körrajzok, ép úgy, mint ahogy a festőművészet és a szobrászat is a gyermeki testben csak a fejletlenség, gyöngeség, a játszi ösztönök és a természetes naivitás elemeit látták, de ez elemek synthesisét, a gyermeket, mint különálló világot, mint önálló valóságot, nem ismerték. Csak a természethez való visszatérés emelte ki a gyermek fogalmát ebből az eszmekörből s hozta modern világnézetünkhöz közelebb. Csak az kezdte először feltárni a gyermeki psyche mystériumait s belefoglalni a tudományos lélekvizsgálat rendszerébe. S ezen az uton, a modern gyermektanulmányi kutatások körében legelől áll hatalmas inspirációjával, istenadta zsenijével a gyermek irodalmi kultuszának leghivatottabb apostola, *Dickens*, akinek születése százéves évfordulóját február 7-én ünnepli olvasóinak rengetege az egész művelt világon.

Az ember azt gondolná, hogy Dickens, akinek oly erős hajlandósága van a bizarr, furcsa, excentrikus karakterek festésére, a gyermeki lélek rajzában idegen téren mozog. Sokkal inkább, mint p. o. *Thackeray*, akinek valóban néhány pompás gyermek-portrait-t köszönhetünk tele bájos közvetlenséggel, mint például mikor öt mondatban oly mesterien jellemzi a kis *Clive Newcome* elfogulatlan dicsekvését, amint ajándékba kapott aranyait kis zsebében csörgetve, egy egész idegen iskolásfiúnak teljes őszinteséggel számol be annak eredetéről. «Hobson nagybácsi két aranyat adott, Hobson néni egyet — vagy nem: harminc shillinget. Newcome bácsi három fontot ajándékozott, Anna néni egy font öt shillinget s Ethel is akart egy fontot adni, de nem fogadtam el, mert ő kisebb nálam s már is elég van» — s aztán minden gyanú nélkül bizza rá pénzét idősb tanulóársára. De *Thackeray*-nek inkább csak e gyermek mulatságos, derüs és anekdotikus tulajdonságai iránt van érzéke, azt a mindent átfogó szerete-

tet a gyermek egész lénye és mikrokosmosa iránt, mint Dickens, távolról sem érezi. S ennek okát könnyen megmagyarázhatjuk magunknak. Dickens vonzalmát a gyermekekhez saját küzdelmes, örömtelen gyermekkorának eleven emlékezete táplálja szünetlően, melyet szenvedés, nélkülözés és megaláztatás érlelt benne. Életével egybevetve nyomról-nyomra kísérhetjük, hogy mily hűen adja vissza saját élményeit *Copperfield Dávid* életsorsában. A keserű inség, a durva fickók közt végzett szolgai munka évei nem csupán képzelt, hanem valóban átélt, megtörtént epizódok. S ez az, ami megkapó realitással ruházza fel elhagyatott, mostoha sorsu gyermekeinek alakját, nemcsak *Copperfield Dávidét*, hanem az «őrgrófnő», «Jo» vagy a «kis Tim»-ét is s ami még az oly fiatal semmirekellők, mint *Charley Bates* iránt is rokonszenvet bír kelteni nála. Ez aranyozta be költői képzeletét valahányszor valamely jelenetében gyermektípusra volt szüksége, ez adta meg neki azt a biztos studiumot, melyet *Pip* vagy a *Jellyby* gyerekek megrajzolásában tanúsít s melynek segélyével még egy oly mellékalakot is, mint a hóbortos *Quilp* fia, az élet oly erőteljes vonásaival képes felruházni.

A *Kenwigsek*, a *Crummlesek*, a *Cratchitek*, a *Micawberek* és *Jellybyk* kiterjedt családai mindegyikének megvan a maga gyermeke és mindegyiköké más-más; megannyi régi ismerős, akiknek szinte eltaláljuk gondolatait, ellessük vágyait. Általában azonban megállapíthatjuk, hogy Dickens érdeklődését a gyermekek közt sokkal kevésbé kötik le a lányok, mint a fiúk. Nem mintha felednők *Dombey Florence*-t, vagy az «Our Mutual Friend» babaöltöztető kis nyomorék manóját, ezt a csodálatos keverékét a korán érett okosságnak és beteg gyermeki szeszélynek, amint kis kezeit fenyegetőleg szorítva ökölbe szemei előtt, szenvedélyesen kiált fel: «Ne beszéljen nekem gyerekekről, ki nem állhatom a gyermekeket. Ismerem pajkosságaikat és rosszaságaikat. Mindig szaladgálnak, játszanak és verekednek. Csuszkálnak a padlón és befirkálják krétával játék közben. S ez még nem elég, hanem bekiabálnak a kulcslyukon s csúfot űznek az emberből. Hanem tudom én, mit teszek, ott a templom alatt fekete ajtók vannak, melyek fekete kriptákba nyílnak. Majd kinyitom egyszer az egyik ajtót, betaszítom őket, aztán rájuk zárom s a kulcslyukon át borsot fujok be, hadd prűszköljenek.»

Tény azonban, hogy Dickens gyermekalakjai közt a lányok ritkábbak mint a fiúk, habár *Spenslow Dorában*, a zsörtölődő gyerekasszonyban végtelenül bájos képet rajzol elénk a költő, amint kis ölebét, Jip-et a sarokba állítva a szakácskönyv tetejére, elragadó kedvességgel kérleli ifju férjét, hogy ne legyen többé szivtelen, zsémbes és kiállhatatlan, úgy hogy nincs az a férfi-szív, amely e kérésekre meg ne feledkezne a kozmás puddingról s a sületlen pecsenyéről. Lányalakjai közt azonban az «*örgrófnőnek*» csufolt szegény kis cselédlány az, akiben a gyermeki lélek egész integrális világa kibontakozik előttünk. Anyáskodó gondoskodása a szobaur, *Swiveller* iránt, türelmes koplalása egy valóságos kis martir dicskoszorujával mutatják őt elénk. Látjuk, amint a lépcsőn fellopózva, félve bekandikál a kulcslyukon, mivel «lenn a sötét és nedves konyhában olyan szomorú.» Hallani véljük, amint elbeszéli, hogyan szokott kionsolni éjjel, amikor mindenki lefeküdt, hogy a sötétben tapogatózva kétszersült után kutasson, amit véletlenül az irodában hagytak, vagy hogy ha egyebet nem, egy kis narancshéjat találjon, amit hideg vízbe áztatva, bornak gondolhat az ember. «Kóstolt-e már narancshéjat vízzel?» kérdi *Swivellertől* s annak tagadó válaszára így folytatja: «Ha az ember nagyon képzelődik, nagyon jó, de ha nem, akkor persze úgy tetszik, mintha izletesebb is lehetne.»

Íme a gyermeki természet örök kulcsa: «ha az ember nagyon képzelődik.» Valóban a gyermek előtt semmi sincs valóság, minden csak elképzelés: játék, mese és álom. S ezért oly találó a gyermeki lélek egy nagy ismerőjének az a jellemzése a gyerekekről, hogy «vidám, ártatlan és szivtelen.» Csak elhitessen magával valamit, vagy elhitessenek vele valamit, a többi mellékes. De innen a gyermek mélységes ragaszkodása is azokhoz, akik jót tettek vele. S ezt a vonást is zseniális emberismerettel adja vissza Dickens, *Jo*, a szegény kis utcaseprő elérzékenyülésében: «Nagyon jó volt hozzám. S mikor most így látom kiterítve, szeretném, ha ő is hallaná, amit mondok. Nagyon jó volt hozzám, nagyon jó.»

Dickens gyermekalakjai a legigazabbak és legtökéletesebbek, amelyeket a világirodalom felmutathat; legszebb és legtisztább kifejezései a gyermeklélek mélységes pathosának még ott is, ahol túlságos nehézkes és bőbeszédű retorikája

sallangjaiba öltözteti őket. Egy gyermek bánata, egy gyermek szenvedése lelkében oly rezgést kelt, mely invenciója minden idegszálát megmozgatja. Emlékezzünk csak a kis *Dombey* halálára, vagy a «Zsibárus bolt» kis *Nelly*-jére, az érzelmesség és pathos e páratlan remekeire. «Ha meghalok, mondja a kis *Nelly*, tégy mellém valamit, ami szerette a napfényt s amire mindig kék ég ragyogott.» És milyen jellemző, a gyermeki felfogás egész sajátosságát megvilágító a kis *Pip* észjárása, aki a magkereskedő *Pumblechoke*-ot a világ legboldogabb emberének tartja, mert hogy annyi kis fiókja van boltjában. *Copperfield Dávid*, a szegény árva fiú, aki áhítatos bámulatot táplál tanuló társa, az elegáns *Steerforth* iránt, a legjobb gyermektanulmány, melyet valaha irtak. Ki tudná meghatottság nélkül olvasni a szegény fiú tehetetlen dühét, mikor mostoha apja, *Murdstone* megfenyíti, szégyenét és boldogtalanságát, mikor lerongyolódva reggeltől-estig kénytelen együtt dolgozni közönséges napszámosokkal és utcagyerekekkel? És lehet-e igazabban, megrázóbban festeni egy gyermek rémületét, mint abban a jelenetben, a maga sivárságával és visszataszítótságával, mikor kabátját eladni viszi ahhoz a piszkos flanel mellényes, szörnyű öreg emberhez, aki nyögdecselve jó elébe: «Jaj, szemem, lábam, mit akarsz? Jaj, tudom, májam, mi kell? Jaj, krrr, krr, krr.» Csodálatos erővel és elevenséggel jelenik itt meg előttünk egy gyermek megriadt fantáziája, bátortalan elfogódása és zavara.

De *Copperfield Dávid*ban nemcsak *Dávid* az egyetlen mesterien megrajzolt gyermeki alak. Ép oly élettől sugárzó, valóságos hus és vér az uracsot játszó *Steerforth* is, valamint *Traddles* feszes és szűk égszinkék ruhájában. És hogyan nyilatkozik meg mindegyiköknök egész belső mivolta és egyénisége a *Mell* segédtanítóval való jelenetben! *Steerforth*, az elbizakodott, pökhendi, *Dávid*, aki titokban bámulja *Steerforth*ban a snájdig fenegyereket, de azért jobb érzése mégis fellázad a szegény segédtanító bántalmazása felett és *Traddles*, az ép érzékű, normális fiú, akinek csak annyi megjegyzése van: «Piha, *Steerforth*!»

A gyermeki lélek tömegpsychológiájának is, amint az az iskolában nyilatkozik meg, egész világát tárja elénk Dickens éles megfigyelő tehetsége. Látjuk, hogy még a kis *Dombey Pál* is egész emberré válik *Blimber* dr. iskolájában. Csupa

epizód-alakok, akiknek vajmi kevés közük van a meséhez s a hallatlan *Toots*-ot kivéve, alig pár sorban jellemzi őket az író, de mindamellett mind befejezett, külön egyéniség valamennyi. Épen úgy a raktárban *Copperfield*dal együtt dolgozó gyermekek is, *Mick Walker* és a *Lisztes Krumpli*. Még a *Dotheboys Hall* nyomorában és fülledt levegőjében is, a kis gazfickó *Wackfordon* kívül egész sora vonul el előttünk a gyermek-karaktereknek. Egyikök sem felesleges, egyikök sem sablon, a költő zsenije mindegyiket fel tudja ruházni leleménye színes sugaraival. *Bob Sawyer* vagy *Quilp* fiára ép oly határozottsággal emlékezünk vissza, mint magára *Bob Sawyerre* és *Quilpre*. És mily gonddal dolgozza ki Dickens az «*Our mutual friend*» sötét romantikus tárgyának keretében az önző, ambiciózus fiú alakját, aki jövője kedvéért kiméletlenül tiporja el huga boldogságát, ki egykor karján ringatta s önfeláldozással taníttatta.

KÖNYVISMERTETÉS

Hazai művek.

„**A Gyermektanulmányi Társaság Könyvtára.**“ Az az érdeklődés, mely a Gyermektanulmányi Társaság Könyvtára iránt megnyilatkozik még nem tagok részéről is, igazolja azt, hogy egy ilyen gyűjteményes könyvsorozat megindítására valóban szükség volt, de tanúsága annak is, hogy a gyermek ügye a társadalom széles rétegeit már meghódította. A Könyvtár szerkesztőjéhez érkezett nem egy lelkes hangú, mély érzést kifejező levél szől erről. S ha azt olvassuk egy-egy messzefekvő, eldugott kis faluból hozzánk érkezett írásból, hogy «e könyveknek minden tanító, minden művelt ember asztalán ott kellene lenni» s olvassuk a sürgetést, hogy mikor jelenik meg már az első kötet, ez nekünk igazán jól esik, mert úgy érezzük, hogy megtaláltuk a kapcsolatot közöttünk, a mi szeretett ügyünk s egy olyan közönség között, amely megérti s méltányolja is célunkat. Hálás köszönetünket fejezzük ki ezért; ez lesz a mi

erőnk. Egyben kérjük tisztelt olvasóinkat, társaságunk tagjait, hogy a küldött gyűjtőiveket a könyvtár szerkesztőjének (X., Tisztviselőtelep, Héderváry-utca 21.) minél előbb visszaküldeni sziveskedjenek, hogy a nyomtatandó könyv példányszámokról tájékozódhassunk.

Háztartási és nevelési ismeretek. Irta: *Dánielné Lamács Lujza*. Tankönyvet írni, — mely a tantervben feltüntetett ismeretanyagot lexikoni szárazsággal adja elő, — nem nehéz dolog. Az ilyen könyv nagy mennyiségű ismerettel, idegen eszmékkal, elvont elmélkedésekkel tömi meg a tanuló fejét. Azonban olyan könyvet adni a gyermek kezébe, mely felkeltse érdeklődését, fejlessze öntevékenységét, melyben élet legyen, — nehéz dolog. Örömmel üdvözölhetünk minden olyan törekvést, mely áthatva a modern iskola-reformátorok, — *Oswald, Meumann* és a többiek — eszméitől, oda irányul egyrészt, hogy az iskolába életet, sokoldalú, igazi életet vigyen be, másrészt azon igyekszik, hogy a gyermek lelkét kutatva és megismerve ahhoz szabja nevelői és oktató munkáját. Hasonló elvekből indult ki Dánielné könyve irásánál, ki az «örömteljes tanulás és tanítás» híveinek szánta művét.

Amint a tárgy természetéből is folyik, mindenben a gyakorlati irányt tartja szem előtt. És, hogy ezt a célt minél jobban megvalósíthassa, nem esetleges megjegyzéseket fűz össze, hanem egy ujonan létesült kis háztartást mutat be és ebbe a keretbe beleillesztve beszél a háztartás berendezéséről, a házimunka minden ágáról, mindenkor nagy gyakorlati érzékkel és tudással. Úgyesen és rendszeresen csoportosítja mondanivalóját.

A könyv utolsó fejezetei a neveléssel foglalkoznak. Természetesen, a 13—14 éves lány értelmi fejlettségének megfelelően nevelésről ilyen keretben, csak mint a háziasszonyok munkakörének egyik ágáról lehet szó. Beszél a nevelés fontosságáról és annak tényezőiről, különösen a társadalomról. Megállapítja, hogy a nevelői hatásoknak a gyermek fejlődéséhez kell alkalmazkodniok. Rövid rajzát adja a gyermeki koroknak és ezek keretében beszél a kövendő nevelői eljárásokról és az azokban megjelölhető fokozatoságról. Szól röviden a csecsemő ápolásáról, a kisdéd gondozásáról, a gyermek fegyelmezéséről és annak eszközeiről és az ifjú irányításáról. Az érzelmek fejlesztése közül különösen fontosnak tartja az öntudatos, mély vallásosság ápolását. A vallás-erkölcsi nevelés fontosságát abban látja, hogy a vallás boldogságérzetet és megnyugvást teremt az emberben, irányítja, igazgatja cselekedeteit és ezáltal előmozdítja az általános haladást.

Előadása, nyelve általában élénk. Így nemcsak hasznos, hanem kellemes olvasmányúl is ajánlhatjuk serdülő lányoknak.

Gröber Vilma.

Külföldi művek.

Die Ermüdung im Spiegel des Auges. Von Dr. A. Baur. Langensalza, H. Beyer u. Söhne, 1910. 88. l.

A kifáradás mérésének módszereit, az ergograph, az algesiometer, a sphygmograph után sikerült egy gmündenii iskolaorvosnak, Baurnak, olyan készülék alkalmazásával szaporítani, amellyel az eddigi, sok tekintetben megbizhatatlan eredmények helyett, egyszerű, mellékkörülmények által nem befolyásolható kísérleti úton szinte határozott eredményekhez jutunk.

Módszere a közvetett, élettani módszer, melyet bátran nevezhetett volna az alkalmazkodás módszerének, mivel a szemlencse akkommodáló képességén alapszik. A Scheiner-féle kísérletek szolgálták fonal gyanánt. Baur elmondja könyvében, hogyan jutott e módszer birtokába. Abból indul ki, hogy a fáradtság által előidézett bomlási termékek felhalmazódnak a szervezetben és káros hatást gyakorolnak az izmokra. Ismerteti aztán a fáradtság mérésének különböző módszereit és rámutat hibáikra. Kutatásai alatt arra a meggyőződésre jutott, hogy a Scheiner-féle kísérletek, amelyek megállapították a szemlencse alkalmazkodásának törvényeit, az izomfáradtság törvényeivel összekapcsolva, biztos alapul kínálkoznak a mérési kísérletekhez. Tudvalevőleg a szemlencse domborúbb vagy laposabb alakú, aszerint, mint közelebbi tárgy nézésénél erősebben vagy gyengébben kell törnie a sugarakat. E célra szolgálnak az alkalmazkodás izmai, amelyek megfeszülésével nyer a szemlencse domborúbb alakot. Scheiner megállapította az alkalmazkodás úgynevezett közel- és távolpontjait, e kettő közt levő távolság az alkalmazkodás távolsága, amelyen belül van a világos látás, ezen innen és túl a Scheiner-féle készülékkel a tű hegye kettősnek látszik.

Baur feltette, hogy az alkalmazkodás izmai sincsenek kivonva a kifáradásnak az izmokra vonatkozó törvényei alól, vagyis fáradt állapotban az izmok nem képesek arra a megfeszülésre, mint a test pihent állapotában, az alkalmazkodás távolsága tehát szoros viszonyban van a fáradtsággal. Az alkalmazkodás izommunkájának gyorsasága onnan van, hogy az idegrendszer centrumához közel van, ami a reakció idejét az idegben lényegesen megrövidíti.

Baur a Scheiner-féle kísérlethez a lyukak helyett két kiegészítő színű üveglapot (vöröset és zöldet) használ és így a tű hegye az akkommodáció távolán belül fehérnek, azon innen és túl vörösnek és zöldnek látszik.

Ezzel az eljárással Baur számos esetben megállapította külön-

bőző egyéneknél az alkalmazkodás viszonylagos távolát; a nyert mértékszámok a fáradság görbéit adták. E relatív távolságok mértékszámai a nap óráiban mind jobban emelkedtek. Nagyon érdekesek a tanulókon végzett megfigyelések az egyes órák után. Az ideges és normális gyermek szellemi munkájának viszonya e kísérletekkel szembeötlővé válik, szembeszökő továbbá az alkohol-évezet hatása. A mérések olyan pontosak, hogy a legcsekélyebb fizikai baj is megismerszik. Baur kísérletei tág teret fognak nyitani a gyermektanulmányozásnak, orvos és pedagógus nem fogja mellőzhetni Baur dr.-nak munkáját.

Gyulai.

Az iskolák és tanulók orvosi vizsgálata.

(«*Medical examination of schools and scholars.*».)¹

(Ötödik közlemény.)

Ismerteti **Edelmann Menyhért dr.**, gyermekmenhelyi igazgató-főorvos
Nagyváradon.

XIV. *Iskolai klinikák.*

A fejezet írója *Williams dr.*, iskolaorvos és a közegészségtan tanára Sheffieldben.

Az elemi iskolás gyermekek orvosi vizsgálata sok oly rendellenességet és betegséget derített ki, amely gyógykezelésre szorul. Az iskola közli ugyan a szülőkkel a vizsgálat eredményét, de sok esetben eredménytelenül. A szülők gyermekeik gyógykezeléséről megfelelő módon nem gondoskodnak. Intelligens szülő követi a kapott tanácsot, de sok szülő szegénysége miatt elhanyagolja gyermekét, adenoidjait nem távolíttatja el, fülfolyását nem gyógyíttatja, stb. Ma már több intézmény van, amely az ily gyermekek gyógykezeléséről gondoskodik. Legfontosabb ezek közül az *iskolai klinika*. Ide utasítják az ily szegény gyermekeket s a tanítónak, iskolanővérnek vagy valamely e célra alkalmazott egyénnek módja van arra, hogy meggyőződjék arról, hogy az iskolai klinikát a gyermek tényleg felkereste-e. A gyermek, míg itt meg nem gyógyítják, az iskolából

¹ London: P. S. King and Son, Orchard House Westminster, S. W. 1910.

kizárható s a kezelés alatt állókról az iskola hetenkint jelentést kaphat. Szóval a szülőket kényszeríteni kell arra, hogy gyermekeik baját gyógyíttassák s ha ez nem használna, a gyermek az iskolából kizárható.

Egyes tanügyi hatóságok iskolanővéreket alkalmaztak, akik a gyermekek otthonát felkeresik, a szülőket a szükségésekre rábeszélik.

Iskolai klinikákat létesítettek Bradfordban, Brightonban, Sheffieldben, Southamptonban, Cambridgeben, stb.

Nagyfontosságuk az *iskolai fogklinikák*. Németországban számos van. Ezekben a gyermekek beteg fogait gyógykezelik, a gyermekeket a fogápolás módjairól kioktatják s a tanítókat is beavatják a fogápolás és szájhygiene tudnivalóiba. Az iskolák falán is oktató táblákat függesztettek ki, amelyek a fogápolás módjairól szólnak s ily tartalmu lapokat is osztogatnak.

Például Strassburgban az iskolai fogklinika megnyitása óta, 1902. óta, 157.000 gyermeknek a fogazatát vizsgálták meg. Ezt az intézetet a város tartja fenn. Az intézet vezetőinek tapasztalata az, hogy minél betegbb valamely gyermeknek a fogazata, annál kedvezőtlenebb a testi fejlődése, annál rosszabb az iskolai előmenetele. Azt is vallják, hogy alig van intézmény, amely ily kevés költséggel ennyi eredményt mutathatna fel.

Az iskolai klinikák munkaköre: 1. az iskolaorvos által odaültetett gondosabb megvizsgálása; 2. gyöngye gyermekek megvizsgálása annak eldöntésére, alkalmasak-e az iskola látogatására; 3. kiválasztani azokat a gyermekeket, akiket erdei iskolákban, szabad ég alatt kell taníttatni; 4. hogy a szellemi fejlődésben visszamaradtakat, vak és süket, stb. gyermekeket megfelelő külön iskolákba utalják át; végül 5. a gyermekek vizsgálata ragályos betegségek elkerülhetése céljából; 6. egyes betegségek gyógykezelése (bélféreg, hörbetegségek, látászavar, stb.).

A munka úgy van megosztva, hogy a hét más-más két napján a szembajosokkal, bőrbajosokkal, fülbajosokkal, stb. foglalkoznak.

Az ily iskolai klinikák városban szervezhetők, de Németországban a vidékre is kiterjesztették működésüket az u. n. *repülő (vándor) klinikák* útján foggyógykezelés céljából. Az iskolaorvos vizsgálata után a fogorvos ellátogat az iskolákba s a kijelölt gyermekeket gyógykezeli. A kezelésnek ily ellátását a fül- és szembajokra is ki lehetne terjeszteni.

Az iskolai klinikák feladatai és előnyei: 1. biztosítják az eddig elhanyagolt gyermekek gyógykezelését; 2. hogy az orvosi vizsgálat ne csak a kezelt gyermekekre, hanem az iskola többi tanulóira, a gyermek zavartalan iskolai munkájára is kiterjed; 3. e rendszer mellett egy gyermek sem marad gyógykezelés nélkül; hathatósan támogatja munkájában az iskolaorvost.

XV. Az iskolás gyermekek élelmezése.

A fejezet írója *Lambert dr.*, iskolaorvos.

Egyesületek gondoskodnak róla, hogy szegény gyermekek ingyen élelmeztessenek. Főkép a városokban, kedvezőtlen körülmények közt élő gyermekek. Iparüző területeken, ahol nagy a proletariatus, van erre a legnagyobb szükség. Az ingyenétkezésre szoruló $\frac{1}{10}$ -a Skóciában 33, Londonban 16. A gyermekek közt egy rész hiányosan táplált s ezért fejlődésében visszamaradt, más része célszerűtlenül táplált. Nagy városokban a hiányosan táplált, ingyenétkezésre szoruló gyermek átlag $\frac{3}{10}$ -nyi.

Ez a kérdés annyiban függ össze az oktatásügygyel, mert fontos követelmény, hogy a gyermek állapota olyan legyen, hogy az iskolai oktatásnak eredménye lehessen. A rossztáplált gyermeknél ez az eredmény elmarad.

Az első ilyenmü intézményt Párisban létesítették 1879-ben (Cantine scolaire). Angliában az első Gatesheadben létesítették. Az utolsó negyed században csaknem minden nagyobb városban létesítették.

Eredetileg a magánjótékonyság alkotásai voltak, de újabban kifogást emeltek ellenök, azt mondván, hogy nem rendelkezhetnek a megfelelő anyagi eszközökkel, az ellenőrzés hiányos s hogy anyagi okokból csak télen adnak ételmet, stb.

A tanulók élelmezésének intézménye 1905-ben törvényesen elismert lett. A mai állapotot feltünteti az elemi iskoláztatást szabályozó törvény, amely ez irányu intézkedésekről is szól, amidőn elrendeli; 1. hogy a tanügyi hatóság szövetkezzék valamely egyesülettel, amely e feladat teljesítésére vállalkozik; 2. amennyiben lehetséges, a gyermeknek adott élelemért a szülő, ha erre képtelen, a tanügyi hatóság fizessen; 3. a gyermeknek ily ellátása nem menti fel a szülőt kötelességei alól; a végrehajtás munkájában a tanító részt venni nem köteles, de erre önkényt vállalkozhatik.

1909-ben az iskolai élelmezést elfogadott, általános rendszerré tették.

Az eljárás az, hogy a tanügyi hatóság évente megállapítja hány oly gyermek van, akinek iskolai előmenetele a hiányos táplálkozás miatt ki nem elégítő. E célra bizonyos összeget állapít meg s a végrehajtásra egy bizottságot jelöl ki, amely az élelemmel ellátandó gyermekek jegyzékét összeállítja, számba véve a tanító, iskolaorvos, iskolanővér, stb. javaslatait is, de a fizetők közt különbséget nem tesznek. Az étterem, kávéház, az iskola közelében van, tiszta, jól szellőzött, világos helyiség. Az idejárom gyermekeket pontosságra, tisztaságra szoktatják s arra, hogy jó modort tanusítsanak. A felügyeletet önkényt vállalkozó hölgyek gyakorolják. Vasárnapokon

és szünidőben az élelmezés elmarad, hacsak valamely magánadomány azt lehetővé nem teszi. Az iskolaorvosnak ez intézménynél is lényeges a szerepe, minden élelmezett gyermeket megvizsgál, abból a szempontból is, beteg-e, szenvednek-e angol-kórban, tuberkulózisban.

Szerző ezután részletesen ismerteti, mily intézményeket létesítettek e célra Anglia egyes városaiban, Európa többi államaiban és Amerikában, feltüntetve, mily különleges viszonyok különböztetik meg egymástól ez intézményeket.

GYERMEKTANULMÁNYI MOZGALMAK

Teleki Sándor gróf.

A király Ő Felsege társaságunk elnökét a kultura terjesztése terén szerzett kiváló érdemeinél fogva a miniszterelnök előterjesztésére a Főrendiház örökös tagjává nevezte ki.

Ez a királyi kinevezés érthető örömet kelt a Magyar Gyermektanulmányi Társaság minden tagjában, de szívesen fogadja azt minden magyar ember, mert az elismerés igaz érdemeket, a közügyek önzetlen szolgálatát s közéletünk egyik általános rokonszenvenek s tiszteletnek örvendő alakját érte s a törvényhozó-testület minden tekintetben értékes és a kultura érdekeit ismerő és mindekfelett méltányoló tagot nyer.

Teleki Sándor egyike hazánk legnagyobb képzettségű s legzelesebb látkörű kulturpolitikuszainak. Többször beutazta Európát, de nem az élvezetek kergetése, hanem komoly tanulmányok végett. Nagy nyelvismeretével s társadalmi állásánál fogva mindenüvé eljutott, de ő mély érdeklődéssel főleg a közoktatási és a szabadoktatási s általában a kulturintézményeket, könyvtárakat, muzeumokat tanulmányozta s utjaiból ezen irányban értékes és nagyszabású könyvtárt gyűjtött, amelyet ma is szorgalmasan olvas. Hazánkat is többször beutazta s ahol megfordult, érintkezett a néppel s meglátogatta az iskolákat, kulturintézményeket. Azt hisszük, nincs politikus hazánkban, aki jobban ismerné a hazai és a külföldi közművelődési intézményeket Teleki Sándornál.

Köznevelési kérdésekben teljesen a modern irányzatok híve és munkása. Közművelődési mozgalmainkban nem a régi, a megszokott

csapáson halad, hanem teljes lelkesedéssel csatlakozik azon új törekvésekhez, amelyeket értékeseknek ismer fel. Mikor hazánkban a 90-es évek elején a testi nevelés kérdése napirendre került, azonnal csatlakozott a mozgalomhoz s számos tekintélyes fővárosi tornaegyesület választotta elnökévé s végül a Magyarországi Testedző-Egyesületek Szövetsége emelte őt elnöki székébe s ezen diszes társadalmi állásában sok érdemet szerzett a testedzés országos fejlesztése körül.

Ugyancsak a kilencvenes évek elején indult meg a mozgalom a kézimunkának a nevelés céljaira való fölkarolása végett. Ő azonnal érdeklődött ezen csirájában igen szerény ügy iránt s így történt, hogy amikor a Kézimunkára Nevelő Országos Egyesület megalakult, őt elnökévé választotta, habár akkor még ez ügyet nálunk mindenki lekicsinyelte. A Kézimunkára Nevelő Egyesület érdeme, hogy a kézimunka a népiskolai és a tanítóképző-intézeti tantervek lényeges alkotórésze s ezt a gyakorlati irányt ma már a közfelfogás is támogatja.

Teleki Sándor közéleti tevékenységének talán legértékesebb s legfontosabb ténye a gyermektanulmányi ügy fölkarolása. 1901. márciusában indult meg a mozgalom a gyermektanulmány érdekében, amikor a pedagógusok egy meghívott csoportja értekezletet tartott ez ügyben a Magyar Tanítók Otthonában. Teleki Sándor csak a hírlapokból értesült ez értekezletről, de megjelent azon pusztá érdeklődésből s habár a pedagógusok részéről nagyon sok kicsinyelő és ellenséges hangú felszólalást kellett hallania, mégis teljes meggyőződéssel csatlakozott az ügyhöz. A mozgalom irányítása még ezen az értekezleten az ő kezébe került s habár az ügy óriási nehézségeken s megpróbáltatásokon ment keresztül, arról nem vette le a kezét soha s ennek a szilárdságnak s mély meggyőződésből eredő eltökéltségnek lehet köszönni, hogy a gyermektanulmányi társaság jelentékenyen fölvirágzott.

Teleki Sándor a szabadoktatás kérdésével is kezdettől fogva nagy érdeklődéssel foglalkozott. Irodalmi munkásságának jelentékeny része is erre a területre esik. Ez irányú cikkei ujabban a Bárczy István szerkesztette *Népmívelés*-ben jelentek meg. Wlassics miniszter őt ezen irányú érdemei következtében az Országos Közoktatási Tanács tagjává s a Muzeumok és Könyvtárak Országos Bizottsága felügyelőségének alelnökévé nevezte ki. A képviselőháznak 1890-től fogva 1905-ig állandóan tagja volt, ahol sok irányban működött, de legbehatóbban a közoktatási kérdésekkel foglalkozott. A pénzügyi bizottságnak hosszú ideig közoktatási előadója volt.

Teleki Sándor gróf iránt nagy mértékben megnyilvánult a rokonszenv kitüntetése alkalmából. Az ország minden részéből

igen nagy számmal érkeztek hozzá gratuláló levelek és táviratok a miniszterelnöktől a tanyai tanítóig. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság tisztikara, az ő táborkara, Nagy László alelnök vezetése alatt tisztelgett szeretett elnökénél. A közvetlen hangú üdvözlést meghatottan köszönte meg elnökünk. Mi e helyen is üdvözöljük őt s hazánk érdekében kívánjuk, hogy eszméit sikerüljön érvényesítenie a törvényhozó testületben. Végül ideiktatjuk a Népinüvelés I. évfolyamának 1. kötetében megjelent tanulmányából (35. l.) a következő jelentőséges irányeszmet:

«A tudás maga még nem kultúra. A műveltség az agy és szív, a lélek és jellem, az erkölcs és munkaképesség harmonikus fejlődésének eredménye. Nem a diszes paloták sora, nem a száguldó vonatok gyorsasága, nem a technika legujabb csudái segítségével épült gyárak sokasága tesznek egy országot kulturállammá. Létrejöhetnek ezek az országtól független külső hatások folytán is. A valódi műveltség fokát az ország polgárai határozzák meg, az igazi lényeg ott gyökerezik a szivekben. Nem a látható, intérciók, — az emberanyag a döntő fontosságú, s az emberanyag nevelése, irányítása a legfontosabb feladat.»

A központi adatgyűjtő szakosztály munkaterve. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság adatgyűjtő szakosztálya 1912. január 24-én a VI. ker. áll. tanítónőképző-intézetben ülést tartott, amelyet új elnöke, *Nógrády* László dr. nyitott meg. Az elnök megnyitó beszéde után a következő ügyeket intézik el:

1. A szakosztályt megalakítják. Kimondják, hogy tagjai: akik eddig voltak és az újabb adatgyűjtők. A titkári teendőkkel ideiglenesen Bors Jolánt bízzák meg.

2. A kiseddévók bevonása az adatgyűjtésbe. Elnök előadja, hogy több kiseddévó azon kéréssel fordult a szakosztályhoz, hogy vonja be az adatgyűjtésekbe őket is. *Stelly* Gizella felszólal, hogy az óvónők eddigi gyűjtései ötletszerűek s így értékük kevés. Ezért indítványára elhatározzák, hogy a legközelebbi ülésre az óvónöket összehívják a kiseddévói adatgyűjtések megbeszélése végett. Megállapodnak abban, hogy az ovodások számára új kérdőíveket készítsenek.

3. Ezután következik annak eldöntése, hogy milyen téren indítsák meg az újabb adatgyűjtést? Erre nézve a következő tétéleket állapítják meg:

a) Az érdeklődés terén egy más irányt jelölnek ki. A mult idők történelmi alakjai közül melyiket szereted legjobban és miért? Hosszu vita következik, melynek tárgya különösen az, hogy a gyermek egyénisége megnyilatkoznék-e ezen kérdésre vagy csak a

szülő vagy tanító hatása jutna érvényre? Továbbá, hogy az eredmény pedagógiai szempontból vagy gyermeklélektani szempontból lenne-e értékes? Hozzászól az elnök, Répay Dániel, Istenes Károly, Vértés O. József, Nagy László, Tóth Zoltán és Szász Irén. Elhatározzák, hogy az adatgyűjtést megindítják a IV. elemitől kezdve. Az eredmény elé várakozással néznek, mert a kérdést így föladván inkább juthatnak a gyermek egyéniségéhez és az adatok nemcsak pedagógiai szempontból, hanem gyermeklélektani szempontból is fontosak, mert a gyermeknek az tetszik, ami erkölcsi fölfogásával megegyezik s így a gyermek erkölcsi fejlettségének fokát lehetne ennek segítségével kutatni. A kérdést Nagy László kívánságára kiegészítik azzal, hogy: kitől tanultál róla? Szász Irén indítványára pedig hozzacsatolják, hogy: mikor tanultál róla, legutoljára, vagy előbb?

b/ Gyermekkori emlékek gyűjtése: Melyik a legrégebbi esemény, amire emlékszel? A szakosztály egyhanguan elfogadja ezen kérdést és Ballai Károly indítványára elhatározza, hogy ezen adatok gyűjtését a 18 éves korig terjeszti ki.

c/ Képzetre vonatkozó adatgyűjtés. Pl.: milyen a tenger? Irjatok történetet a hegyről. Elnök kifejti, hogy ennek az adatgyűjtésnek célja kutatni: a) hogyan indul meg a képzelő tevékenység. Erre szolgálna az első kérdés, melynek előnye, hogy 2–3 éves gyermekeknél lehet kezdeni a gyűjtést; b) a teremtő képzet. A szakosztály elhatározza, hogy ezen kérdéseket még megvitatja.

4. A mese hatása a gyermekre. Pl.: Szereted-e a mesét? Melyiket szereted legjobban? A nagyobb gyermekektől azt is megkérdezzük, hogy: érezted-e a mese hatását kedélyedre? Cselekedeteidre? A szakosztály az elnök ezen indítványát elfogadja s kiegészíti a következő felszólalásokkal. Vértés O. József dr.: melyik mesét *nem* szereted? Mert vannak mesék, melyektől irtózik a gyermek; Istenes Károly: ki szokott neked mesélni és kinek a meséjét szereted legjobban? Így megtudhatjuk, hogy az intelligensebb mesélők meséje tetszik-e jobban neki, vagy ellenkezőleg. Szász Irén: mikor hallottad azt a mesét?

5. Az esztetikai adatgyűjtés folyamatban van.

6. A gyermek gyűjtő szenvedélye. Nagy László indítványozza, hogy a következő kérdéseket adják fel: miket szoktál gyűjteni? Mikor kezdted a gyűjtést? Mikor hagytad abba? Mit teszel az összegyűjtött tárgyakkal? Mit tettél az összegyűjtött tárgyakkal? Elfogadták.

Az elnök reméli, hogy az így megállapított programmal értékes munkát fognak végezhetni és az ülést bezárja.

Nyilvános gyermektanulmányi értekezéslet. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság 1912. január hó 13-án este 6 órakor a Tud. Egyetem bölcsészeti karának udvari nagy előadó termében nyilvános gyermektanulmányi értekezésletet tartott Nagy László elnökle mellett, amikor *Guttenberg Pál*, a kézimunkára nevelő orsz. egyesület igazgatója adott elő «*az alkotó munkáról a nevelő-oktatásban.*» A nagyszámú közönség élénk érdeklődéssel kísérte az előadást, valamint az utána következett vitát. Az előadás és a vita teljes szövegét A Gyermekek következő számában közöljük.

Nyilvános gyermektanulmányi értekezéslet Nagybecskerekén. A nagybecskereki gyermektanulmányi osztály január 6-án nyilvános értekezésletet tartott. Az értekezésleten, mely első ilyenmű volt Nagybecskerekén, szép számmal jelentek meg a szülők és érdeklődők. *Grézló János* kir. tanfelügyelő, elnök, megnyitójában talpraesetten fejtegette a szülői értekezletek célját, majd *Fialowsky Béla* dr. törvényszéki és iskolaorvos, népies, de vonzó és érdekes előadásban magyarázta a gyermekek idegességének eredetét, annak jelenségeit és azokat a módokat, melyekkel a szülő lehetőleg elkerülheti gyermeke idegességét vagy annak nagyobb mérvben való kifejlődését. Az iskola némely jelenségei ellen is szól, mint amelyek az idegességet előmozdítják pl. az óvodák ünnepélyei, az egyhuzamban való tanítás. Az óvodai ünnepélyek kérdéséhez hozzászólt *Szegfűné Goptsa Róza* áll. óvónő, aki szintén helyteleníti a gyermekeknek hosszú szavakatokkal való megterhelését, de míg az ily ünnepélyek hivatalosan el nem tiltatnak, addig ők a közönség kívánsága folytán kénytelenek azokat megtartani. Az egyhuzamos tanítás kérdésében *Bányai Jakab*, áll. isk. igazgató az előadóval ellenkező álláspontot védelmezte.

Messinger Karolin, leánynevelő intézeti igazgatónő volt a másik előadó, aki a gyermekek képzelő erejéről mondott megszívlelni való tapasztalatokat és adott utmutatást szülőnek-tanítónak egyaránt arra, miként ellensúlyozzák a képzelet szertelen csapongását és miként használhatja fel a tanító a gyermekek képzelő erejét a tanításban. Az elnök lelkesítő zárószavaival véget ért az első nyilvános értekezéslet.

Ez alkalommal tagokul beléptek: *Freund Adolfné* urnő, *Messinger Karolin* igazgatónő, Nagybecskerekről.

Gyermektanulmányi előadások Pécsen. A pécsi fiókkör január 17-én a jogakadémia dísztermében nyilvános gyermektanulmányi értekezésletet tartott, amelynek tárgya volt: *A hazugságról s a gyermek hazugságáról.* Előadta *Ember János* kir. tanfelügyelő.

A fiókkör január 24-én újra gyermektanulmányi értekezletet rendezett, amelyen *Futima Sarolta*, polgári iskolai tanítónő tartott előadást a következő tárgyról: *Az egyéni nevelés feltételei az iskolában (a normális és abnormális gyermekek oktatása szempontjából)*. Mindkét érdekes előadást ismertetni fogjuk a jövő füzetben.

A Magyar gyermektanulmányi Társaság nagyváradi fiókköre folyó hó 27-én, délután 5 órakor, a városháza bizottsági termében tartotta évi közgyűlését, amelynek tárgysorozata volt: *Edelmann Menyhért* dr. elnöki megnyitója. *Berkovits René* dr. titkári jelentése. *Laszcik Ernő* előadása az egyéniségi jellemlapokról. *Szűts Izó* beszámolója a gyermekrajz és gyermekmunka kiállításról s a létesítendő gyermektanulmányi muzeumról. A pénztáros jelentése. Folyóügyek. Tisztujítás.

Fiókköreink ügyrendje. A választmány végleg megállapította a Gyermektanulmányi Társaság fiókköreinek ügyrendjét azon munkálatok alapján, amelyeket a fiókkörök beterveztettek. Ezen határozat szerint az ügyrend a folyó évben már életbe lép, a példányok az elnökségnél kaphatók.

Az antwerpeni Gyermektanulmányi Társaság jubileuma. Európának legrégebb s egyik legtekintélyesebb gyermektanulmányi társasága a belgiumi *Algemeen Paedologisch Gezelschap* (Általános Gyermektanulmányi Társaság) ez évi január 21-én ünnepelte létrejövésének tízéves fordulóját, amelyre az elnökség Társaságunkat is meghívta. Társaságunk elnöke, *Teleki Sándor gróf* és *Nagy László* alelnök táviratilag fejezte ki a magyar gyermektanulmányozók elismerését és testvéries üdvözlését. A belga-flamand gyermektanulmányi társaság méltán megérdemli a magyarok s a világ gyermektanulmányozóinak rokonszenvét, nagyrabecsülését azért a tartalmas munkáért, amellyel hazájukban a gyermektanulmányozás ügyét s általában a tudományt előmozdították. Külösen ki kell emelnünk a gyermektanulmányi intézet nagyértékű működését, amely *Schuyten* dr. vezetése alatt Antwerpen városában létesült s szintén tíz óta áll fönn. De különösen nagy szolgálatot tett e Társaság a világ gyermektanulmányi ügyének azzal, hogy az első nemzetközi gyermektanulmányi kongresszus előkészítésének munkálatait megindította s vezette. Üdvözlétünk annyival inkább melegen száll az antwerpeni társaság felé, mert az a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot mindenkor különös figyelmével, rokonszenvével és elismerésével tüntette ki.

Külön osztályok a gyöngébb tanulók számára. Budapest székesfőváros közoktatásügyi bizottságának egyik legutóbbi ülésén nagyfontosságú reformtervet hozott napirendre *Déri Ferenc dr.*, a székesfőváros közoktatásügyének új intézője. A terv az ugynevezett külön osztályok felállítása a csekélyebb intelligenciájú, vagy más okból a többi tanulókkal együtt haladni nem képes normális gyermekek számára. Fővárosunk elemi oktatásának ezen óhajtott speciálódása két célt szolgálna. Először azzal, hogy a nehezkesebb felfogású, csekélyebb intelligenciájú, vagy egyéb ok miatt hátramaradott tanulók különválasztásával a tömegtanítás eredményességét fokozzák, másodsor az előbb említett típusú tanulókat az egyéniségükhöz simuló tanító-nevelő munkássággal sikeresebben megtaníthatják arra az ismeretanyagra, amely akár a továbbtanulás, akár az életben való boldogulás végett nélkülözhetetlen. Ugyanis ma ezen tanulók úgyszólván teljesen hiába járnak éveken át az iskolába.

Déri Ferenc dr. tanácsosnak ezen reformtervezete nem találkozott osztatlan megértéssel s olvastunk néhány olyan felszólalást, amelyet szükségesnek tartunk felemlíteni. Egyesek abból a szempontból elleneztek a külön osztályok felállítását, hogy *ki és mi módon állapítja meg, melyik gyermek kerüljön a külön osztályokba?* Ennek pozitív határozása ma, mikor ismerjük a szellemi munkateljesítő képesség minőségének megállapítására szolgáló *Ranschburg*-féle normát, mikor az intelligencia különböző fokainak exakt megjelölésére különböző kísérleti módszereink vannak, (*Ebbinghaus, Binet*) már nem probléma. Ezen eszközök segítségével teljesen tárgyilagosan, az iskolai év kezdetén kiválaszthatók a kisegítő osztályokban tanítandó gyermekek. Fülünkbe cseng még az a kifogás is, amely szerint nem volna humánus (?), hogy egyes tanulókat «szégyenosztály»-ban elkülönítve tanítsanak; ezt különben a szülők se engednék meg. Éppenséggel nem humánus s nagyon helytelen felfogás ez. S mennyire az ellenkező fog történni, azt a németországi kisegítő-osztályok rohamos elterjedése igazolja, hol t. i. szintén ezzel érveltek a kisegítő osztályok létesítése ellen. Azonban a szülők rácafoltak az akadémikusokra, mert önként beadták ezen iskolába a kisebb-nagyobb fokban abnormális gyermekeiket különösen akkor, mikor látták azt a nagy eredményt, amelyet a tanulók szellemi fejlettségük és egyéniségükhöz alkalmazkodó neveléssel és tanítással elértek. Mi lelkes örömmel üdvözljük fővárosi iskoláink ilyen irányú differenciálódását s kívánjuk, hogy közoktatásügyünk javára mielőbb sikerüljön tető alá hozni ezen külön osztályokat a polgári iskolák mellett.

Ballai.



A gyermek szereplése a nyilvánosság előtt. A Feministák Egyesületének nevelésügyi bizottsága decemberben szülői értekezletet tartott. Az értekezleten *Haypál* Benő református lelkész *A gyermekek szereplése a nyilvánosság előtt* címen tartott előadást, melynek végén a következő határozati javaslatot terjesztette az értekezlet elé.

Mondja ki a szülői értekezlet, hogy a 15-ik életévüket még be nem töltött gyermekeknek a nyilvános szereplést egészségi, pedagógiai és erkölcsi szempontból károsnak tartja. Az említett okok miatt az iskolai ünnepeket, amelyeken egyes gyermekek a nyilvánosság előtt szerepelnek, a gyermekek harmónikus fejlődésére nézve veszedelmeseknek minősíti. A határozati javaslatot több hozzászólás után az értekezlet módosítás nélkül egyhanguan elfogadta. — Örömmel üdvözljük a mozgalmat, amely a gyermek nyilvános szereplése elé gátot akar vetni. Különösen a fővárosban van e reformálásra szükség, hol iskoláink is azt a hibát követik el, hogy az ünnepélyeken a gyermekek szerepeltetésével nem a gyermekek magasabbrendű érzelmeinek fejlesztését és megerősítését, hanem a pompa s az iskola hírnevének emelését célozzák. A családi életben is egyre-másra tapasztaljuk a gyermekek szerepeltetését s ezek sem a gyermek képességeinek fejlesztését, hanem a hiuságot szolgálják. Mindezeket tekintetbe véve mondhatjuk, hogy a gyermekek nyilvános szereplése ellen indított mozgalomra az idő megérett s reméljük, hogy minden gyermektanulmányozó magáévé téve az ügyet, az diadalra jut.

Ertekezlet a budapesti kerti iskola tárgyában. A szeptemberben megnyílt zuglói kerti iskola őszi időszakának befejeztével a szülők decemberben értekezletet tartottak. *Sziklás* Adolf igazgató beszámolt a kerti iskola három havi működéséről. Szeptemberben és októberben állandóan a szabadban tanultak a növendékek a kerti lugásokban, novemberben pedig délelőtt tíz órától délután három óráig a kert napos helyén folyt az oktatás. A tanulók fele az iskolában ebédelt, a többi tanuló pedig csak ebédelni ment haza s reggeltől estig a kerti iskola gondozása alatt állott. A tanulók egészségi állapota és előmenetele teljesen kielégítő. A gyakori testgyakorlást, játékot, mindennapi sétát és a kirándulást a gyermekek megszerették. Főszóvalt több szülő és hálájukat fejezték ki a kerti iskola fölállításáért, amely biztosítja gyermekük egészségét és fokozza szellemi fejlődésüket is. Az igazgató a tanítótestület nevében megköszönte a szülők elismerését.

Ragályos betegség és ifjusági könyvtár. Közölnyünkben (IV. évf. 431. lap) Gyulai Aladár felszólt az ifjusági könyvtárak és segédkönyvek ragályterjesztő hatása tárgyában. A vallás-

és közoktatásügyi miniszter most ez ügyben az alábbi fontos rendeletet adta ki a kir. tanfelügyelőknek: Minthogy az ifjusági könyvtárak könyvei — annyi kézen megfordulván — kellő óvatosság nélkül hordozói és terjesztői lehetnek egyes kóroknak és járványos betegségeknek, a ragályozás terjedésének megakadályozása végett elrendelem, hogy ott, ahol valamelyes ragályos betegség kitört, az ifjusági könyvtár használata a járvány tartalmára felfüggesztessék; amely családban pedig a járványos betegség konstatáltatott, az ifjusági könyvtárból kivett kölcsönkönyvek visszahozataluk előtt a tisztí orvos közbejöttével, megfelelő módon fertőtlenítenendők. Felhívom tanfelügyelő urat, hogy ezen rendelkezésem közegészségügyi fontosságára figyelmeztesse a tankerületben működő tanítókat.

APRÓSÁGOK A GYERMEK ÉLETÉBŐL

Sorok a kislányomról.

Irta: Sz. Szigethy Vilmos, Szeged.

I.

Azt hiszem sokszor, hogy a pedagógia szigorú szabályait tekintve nem vagyok jó apja a kis lányomnak. Nem ismerem közelebről ezt a nagy tudományt, de végtelenül respektálok, valahányszor útjaiba vezet az én kis ösvényem. És meghatottsággal gondolok a tanítással foglalkozókra, akiknek épp olyan, romlásra szánt, idegeket adott a sors, mint amilyen romlandóak az enyéim. Mégis az a különbség köztük, meg én köztem, hogy ők egész iskolára való gyerekek bajlódnak, míg én hamar elvesztém csekély türelmemet az egyetlennel szemben is.

Hogyan neveljem? Mit csináljak vele? Egész éjszakákat virrasztok át súlyos gondokban és találgatom, hogy mivé válik? Apró hibái mikor mulnak el, egyáltalában elmúlnak-e? Szokatlanul éles elméje ha be tud fogadni olyan megértéseket, amelyek sokkal nagyobbak diszére is válhatnak, — miért csökönkönyösködik kisebb ügyek fölfogásában?

Ismeretlen és óriási terület előttem a nevelés tudománya, szinte azt mondhatnám, hogy az ösztönömnek engedek, amikor csak arra ügyelek, hogy erőszak használása nélkül magaviseletben, szokásban, hangban azt a legjobbat tanulja meg a gyerek, amit otthon lát. És ennek a törekvésnek a szolgálatában igyekszem a tökéletesség felé, elharapok feleutban kifejezéseket.

A nyáron mult hét éves, ez idő szerint a második osztályba jár, egészsége — hála Istennek — rendben van, a család amugy is tele orvossal.

És megcsap olykor a melankólia, hogy vége az öntudatlan, boldog gyermeki életének, már kötelességeket ró reá is az élet s tanulnia kell különféle dolgokat, amelyek fontosságával, a jövő szempontjából, nem lehet még tisztában. A fogalmakat már mindjobban ismeri, az akaratát pedig néha furfangos módon kell le-törni, mert nem az többé, aki két-három év előtt volt. Már lát, megállapít, következtet. Véleményeket formál, összehasonlít és akárhányszor olyan jelenségekre vezet parányi eszével, amiket én, a felnőtt ember, átugrottam, talán éppen azért, mert távol esik már tőlem.

Körülbelül eljutottam odáig, hogy alig veszek immár komolyan az életben mást, mint a gyermeket. A magamé aztán valamennyinél jobban érdekel, benne ismerem meg az Istent, elcsodálkozom, amint naponként történő fejlődését látom, figyelem agyműködését, ezt a bámulatos gépecskét s látom benne kialakulni az embert, aki nem is olyan lassan alakul a világ meghódítójává, elemek leigázójává.

Vonzódnám hozzá akkor is, ha nem volna az enyém, való-sággal bájos kis nő, jóllehet egy egész nagy város becézi és rontja azzal, hogy a szemébe mondják a szépségét. De fölös ovatossággal vigyáz már reá, hogy jól használja a villát, meg a kést s minden játékánál jobban rajong egy szál virágért. A virágszeretete a leg-apróbb kora óta bámulatos, képes volna megtölteni vele az egész lakást.

Amióta beszél, följegyzem minden szavát, ténykedését. A magam passziójára cselekedtem mindig, olykor aztán felülkerekedett bennem az író mesterember és megörökítettem apró kedveskedéseit, amelyek nagy, kerek szemének értelmességéből, rögtönözve sugároztak elő. Ez a pár sor írás is azt a célt szolgálja, én nem tudom megállapítani, van-e értéke, vagy nincs, a nálam hivatot-tabbak, hozzáértők, döntsék el.

Alapkaraktere, ami csak fokozódik, hogy soha sem hazudott. Tréfából sem. Épp úgy gyűlöli a legártatlanabb, konvencionális hazugságokat is. Négy éves sem volt például, mikor a nagyanyja

telefonált az anyjának. Hivta valamerre. (A lányom a másik kagylót fogta.)

— Nem mehetek most, — felelte a feleségem, — mert nem vagyok felöltözve.

Abban a pillanatban felugrott Vilma (így hívják) és bekiáltott a beszélő-kagylóba.

— De igenis, fel van anyám öltözve.

Egész nap ezen tépelődött, tisztázni akarta a kérdést a nagyanyjával, alig lehetett neki megmagyarázni, hogy mást jelent, ha az emberen házi ruha van és mást, ha látogatásra öltözik föl.

Aki pedig neki füllent, mert észreveszi azonnal, annak is diskrét formában hozza azt a tudomására.

— Hát ezt most szépen kitaláltad! — mondja.

— Talán hazudok?

— Azt nem mondom, csak azt, hogy szépen kitaláltad.

Rendíthetetlen igazmondásának számtalan példáját nem sorolhatom föl, de ez a legjellemzőbb.

Anyás, mint minden gyerek. Ő pláne alig marad el az anyjától, a kis ágát is sokáig oda kellett huzni a mamáé mellé. Kinek nem az anyja a legszebb? Még nem találtam ettől a nézettől eltérő gyereket.

Azonban ismerem a rendkívül finom esztétikai érzékét (akárhányszor megkérdezte az utcán, hogy ki ez a szép néni) s mikor egyszer — hat éves korában — macskadorombolással simult az anyjához, hogy te vagy a legszebb e világon, elhatároztam, hogy kipróbálom.

— Nem láttál még szebbet?

— Nem! — felelte határozottan.

— Hát X. néni nem szebb?

Egy pillanatig sem tűnődött.

— Éppen hogy csak ő, azután mindjárt anyuka következik.

— Nono, hol marad Y. néni?

— És az is, de csak ezek ketten a szebbek.

— Várj csak, (hárman vannak akiket megbámul), azt hiszem, Z. néni is.

— Igen apám, ők hárman szebbek anyukámnál, de többen nincsenek.

Az anyjához fordult, mintha magyarázattal tartoznék.

— Ez így van anyukám, ez igaz, nem szabad érte haragudnod.

Négy éves korában a nyelvészkedései érdekelték. «Nézd, apám, midáig ér a hajam!» csodálkozott. «Jönnek majd sokabb nénik», — állapította meg a többséget s hallva, hogy moziba járok, megkérdezte, hogy «mikor adják a mozibát?» Ugyanakkor megdöbbentem a szójátékaitól.

— Add ide azt a könyvet, — mondtam neki s hogy késett, megismételtem: adi.

Erre rám néz mosolyogva:

— Ady Endre?

— Hát mit tudod te, hogy ki az?

— Nem tudom, apukám, csak sokszor hallottam, hogy te mondod az anyukámnak: Ady Endre.

— Mi ez? — kérdi egy tál ételre.

— Riskása.

— Riskása uszik fekete tóban... variálta azonnal a gyermekverset.

— A Bristolban lakom! — mondta valaki, mire odakuszott hozzám, hogy a fülembe sugja.

— Azért a néni nem disznó, ugy-e? A disznó lakik az ólban.

Négy éves korában nagyon meg volt elégedve a haja szőke-ségével s ha csintalankodott, azzal a fenyegetéssel tudtam rá hatni, hogy degradálom barnává. Majd észrevette, hogy az arca visszátükröződik a pupillámban. Ez nagy szenzáció volt, ki is használtam azonnal.

— Ha jó vagy, mindig beveszlek a szemembe; ha rossz, kiveszlek onnan.

Az anyja születésnapjára verset tanult. Meglepetésre készülünk, sokat jártunk együtt, természetes, hogy észrevette az anyja s kitalált mindent.

— Kipróbálok, — mondta, — hogy tud-e titkot tartani? Miről beszélsz mindig apáddal?

Zavartan védekezett.

— Semmiről, anyukám, nem érdekel téged.

— De mégis csak beszéltek valamiről!

— Jaj, ne kérdezd, — háritotta el magától a kérdést, — az csunyaság, nem anyukáknak való.

Megállta azért bár szörnyű nehezen. Odabujt az anyjához, tépelődött, bántotta, hogy titka lehet ő előtte.

— Ne kérdezz, nem felelhetek, majd megtudsz mindent, ha lehet.

Nem is engedtem gyötörni, de alig várta a napot. A verset is azzal kezdte.

— Hát ez volt anyukám a titok. Arra kérem az Istenkét születésed reggelén...

Képes ujságban lapozgattunk, egyszerre ráteszi az ujját egy daliás lovasra.

— Ki ez?

— A király.

Akkorát nevetett, hogy csengett az egész szoba.

— Jó vicc! Hát katonatiszt a király?

Mikor három év előtt nyaralni ment az anyjával, napokkal előbb kezdett bucsuzkodni.

— Adj tőled egy képet, hogy mindig lássalak.

(De milyen örömmel adtam!)

Nézi sokáig.

— Mondd csak, apu vagy te ezen a képen, vagy még legény?

— Legény.

— Akkor adj inkább egy olyat, amelyiken apu vagy.

Valami könnyebbfajta betegsége volt, szobában kellett maradnia, (annál keservesebben vette, mert a szabad levegő a mindene), még Móra Panka, az egyetlen kebelbarátnő sem jöhetett át hozzá.

— De jőjjön! — nyafogott.

— Nem lehet, kicsim, mert megkapja tőled a betegséget.

— Hát kapja, legalább nem lesz nekem!

Néha beleszáll valami a gyerekekbe, nem lehet vele birni, makrancoskodik és ismeretlen minden magyarázó ok az ember előtt. Akármit mondott az anyja, nem fogadta meg, főleg feleselt. Végre is erősebb hangot kellett használni.

— Ha még egy szót szólsz, a szádra ütök.

— Majd jön akkor a doktor! — mondta fenyegetően.

— Ki az?

— A nagyapám. Tudom, nem mered kinyitni a száját, ha kérdezi, mit csináltál ezzel a kis lánnyal?

Az apró ravaszkodás talán már születése óta benne van az emberben. Magunk voltunk ketten otthon, ő játszadozott, én hevertem és cigarettáztam.

— Mit fogsz most csinálni, apu?

— Elszívom ezt a cigarettet, aztán dolgozom.

— Ugyan inkább cigarettázzál még tovább.

— ?

— Mert ha irsz, mindjárt azt mondod: csönd, szétmegy a fejem!

Nagy alkuvások után megígérte mégis, hogy nem lármázik a babáival is halkán beszél.

— Mit csináljak mégis, ha kiabálsz?

Felvonja gömbölyű kis vállát.

— Hát mérgeledj!

Az édes anyám régen nem látta, összegyültünk akkoriban falun az egész család. Finom hallása volt mindig Vilmának, szerettem volna, ha elénekli a kis nótáit. De nem volt kedve a nótázás-

hoz, akárhogy kértem. Gondoltam, majd kiugratom. Magam énekeltem hát, szántszándékkal hamisan, kicsavarva a szavak formáját. Csak nézett rám gunyosan.

— Nem igaz, nincs úgy!

— Ha jobban tudod, mondd te.

— Nekem nincs kedvem.

Tovább folytattam, egyre hamisabban. Ez aztán végleg kihozta a sodrából, elvesztette minden türelmét, odarohant az anyámhoz:

— Jaj, Grószikám, de buta fiad van!

Valamelyik familiabeli asszony meglocsolta parfünnel. Magam nem szeretem az ilyen illatosítást, magyarázgtam hát Vilmának, hogy hagyja abba ő is. De nem tudta felfogni, miért kelljen lemondania arról, ami neki kellemes? Végül is azt mondtam:

— Ez nem finom parfün, majd hozok én neked különbet.

— Nagyon finomat?

— Olyant, hogy párja sincs. De az furcsa holmi, mert aki belocsolja magát vele, az, akié az egész üveg, nem érez belőle semmit.

(Egy üvegcese vízre gondoltam.)

Elspekulált rajta.

— Én sem érzem?

— Éppen hogy te nem érzed. Azért aki elmegy melletted, majd elájul, mert más érzi.

— Nem baj, apám, majd odaadom a felét Pankának, akkor megérezem azt.

...Rohan az idő, nem áll meg egy pillanatra sem, keresem-kutatom, hol van a négy esztendő Vilma bájos kis okoskodásával, okvetetlenkedéseivel? Egész nagy lány van előttem, aki maga olvassa a meséket s akit sokszor csak akkor csókolok meg, amikor már alszik. Ébrenlétében megpirongattam s úgy szaggatja valami a szívemet, hogy miért tettem? Miért?



ÜBERSICHT DER LETZTEN NUMMER.

V. Jahrg. Nr. 9—10.

Die mangelnde Charakterveranlagung des Kindes.

Von Frau Dr. Margarete Dósai-Révész.

In ihrem in der Ungarischen Gesellschaft für Kinderforschung gehaltenen Vortrag befasst sich die Chefärztin des Heilpädagogischen Kindersanatoriums mit der Ausbildung des an Charakterfehlern leidenden Kindes; zumal diese Unzulänglichkeit solcher Natur ist, welche vorab die enge Umgebung, später aber die breitere Gesellschaft gefährdet.

Gerade die Medizin und die höhere Naturwissenschaft vereinigen sich mit dem Pädagogen, die schwierigste Seite dieses Problems auf heilerziehlichem Wege zu lösen.

Im Grunde genommen ist bei derartigen Kindern nicht so sehr ihr sittliches Gefühl als ihr Geist unzukömmlich und ihr Urteil unentwickelt. Ihr ganzes Tun und Lassen geschieht instinktiv.

Unter den *Ursachen* des Übels begegnen wir allen denen Faktoren, die wir im Zustandekommen der allgemeinen Entartung und Degeneration gewahren.

Was den *psychischen* Gesichtspunkt anlangt, finden wir auch an dem rein geistigen Teile diesbezügliche Veränderungen, die sich aber auf die feineren Beobachtungen beziehen. Hierbei könne man bemerken, dass den anscheinend alles aufnehmenden Kindern oft eine vollkommene innerliche konzentrierende Fähigkeit, ein geeignetes Gefühl des Interesses ermangelt. Ihre Aufmerksamkeit flattert umher, weshalb sie besonders zu Irrtümlichkeiten, sowie Illusionen beim Erfassen bereits hinneigen.

Nun teilt Votr. ihre eigenen Untersuchungen mit, welche sie an ungefähr 100 Kindern eines Knaben-Erziehungsinstituts der Landes-Kinderschutzluga und in der Beobachtungsabteilung des Budapester Kinderasyls gewonnen hatte. Die Resultate sind folgende: die sittlich unentwickelten Kinder haben schon im *Zahlenkreis* von 1—10 schlechtere Ergebnisse aufgezeigt, als die ärgsten der gleichaltrigen Normalen. Gleichfalls schwächer erwiesen sie sich auf dem Gebiete des *Wortgedächtnisses*. Noch besser kennzeichnen ihre geistige Minderwertigkeit diejenigen Umstände, welche sich gelegentlich des *Einsagens des Empfangens* dokumentieren. Auch diese Versuche erhärteten, dass die sittlich armseligen Kinder im allgemeinen, doch vornehmlich bezüglich der Vertrauenswür-

digkeit und Suggestibilität hinter ihren normalen Mitschülern zurückbleiben.

Auch ihre *Gefühlswelt* ist unvollkommen, einseitig ausgebildet, fast *alle ihre Gefühle beziehen sie auf ihr eigenes Ich*. Nebst ihrem masslosen Egoismus haftet ihnen insonderheit Zynismus oder falsche Moral an. Weiter sind sie für geringfügige Reize oder kleinliche Unannehmlichkeiten *sehr empfindlich*. Bisweilen plagt sie irgend ein *Zwangsgedanke*, und um sich von dem zu befreien, scheuen sie vor keinerlei Mittel zurück.

Die Erörterungen hängen mit solchen Fällen zusammen, wo die sittlichen Schwächen aus *inneren Ursachen* stammen. Anders müssen jene Charaktermängel beurteilt werden, welche *infolge von Wirkungen der Umgebung* entstehen. Der innerliche Faktor *gebietet die Möglichkeit*, doch gleichzeitig stellt sich der äussere Faktor notwendigerweise ein, der die Möglichkeit zur Wirklichkeit umgestaltet und sie in der Beschaffenheit und den Details begründet. *Unter kümmerlichen gesellschaftlichen Verhältnissen lebenden Kindern stösst man des öfteren auf Charakterfehler* und sittliche Abnormitäten, die ähnlich andern Krankheiten in ebenfalls gedrückten Schichten Vorkommen. Natürlich pflegt in der Entfaltung des Leidens auch die innere Veranlagung mitbestimmend zu sein.

Nach alledem taucht nun die verfängliche Frage des Problems auf, was nunmehr die Eltern mit einem charaktermangelhaften Kinde beginnen sollen? Selbst bei günstigen Verhältnissen ist es ratsam, solche Kinder ausserhalb der Familie erziehen zu lassen. Vortr. rät das Unterbringen in kleineren Instituten an, wo höchstens 20–30 Kinder nach ärztlich-pädagogischen Prinzipien und in modernem Geist verbessert werden. Es müsse ihnen die Technik des moralischen Handelns beigebracht werden, sie sollen begreifen lernen, dass sie auch auf eine solche Weise genehme Empfindungen zu erreichen imstande wären, die mit der Weltordnung in keinem Widerspruch stehen. Wir müssen uns also, wenigstens provisorisch, ihrem geistigen und Gefühlsniveau anpassen, nicht minder mit Variation und Befestigung der ausnutzbaren Kräfte unserem gesteckten Ziele näherrücken.

Zwecks Einübung der spärlich entfalteten Aufmerksamkeit lassen sich *Spiele* und systematisches Turnen vorteilhaft verwerten, wobei das Hauptgewicht nicht so sehr auf einseitige Stählung der Muskeln als vielmehr auf die genaue Ausführung der Bewegungen des Kindes gelegt werde, damit es das Beherrschen über die letzteren sich aneigne. Mittels Einschaltung des Intellekts erhebt es sich zu bewussten Handlungen.

Die eigentliche *ethische Erziehung* setzt dort ein, dem Kinde

jedwede Gelegenheit zu vorenthalten, wodurch es irgend welche ordnungswidrige Tun verübt. Das Lügen lässt sich am sichersten so überwinden, dass wir das Kind nicht zwingen unrichtige Umtriebe einzugestehen oder abzuleugnen. Von Strafen ist nur dann eine Wirkung zu erwarten, wofern wir diese unverzüglich nach Begehen der Tat anwenden, mithin den Widerstreit der Motive fühlbar machen. Vortr. erwähnt, in ihrem Internate befindet sich ein 13jähriger Zögling, dessen Kenntnisse weit unter der Schulungsstufe stehen, überhaupt nicht gerne lernt, jedoch Kant und Schopenhauer auswendig zitiert, sonst aber für keinerlei Handarbeit zu haben war. Sie verschaffte ihm die Bilder seiner Lieblingsphilosophen mit der Bedingung, er müsse selbe in selbstverfertigte Rahmen spannen, und disputierte mit ihm über die genannten Gelehrten, um ihn unbemerktlich fühlen zu lassen, wie ungenügend noch seine Kenntnisse darüber sind. Es ist somit das theoretische Prinzip zu beobachten, mit Hilfe der Geistigkeit, sowie Erwecken neuer Gefühle die Einwirkung von alten schlechten wettzumachen.

* * *

In einem Aufsatz *«Kinderforschung und Historik»* bespricht Dr. Eduard Kallós jene Resultate dieser Disziplin, welche in der Kulturgeschichte nutzbar gemacht werden können.

Kinderforschungs-Nachrichten.

Der Ausschus der Ungarischen Gesellschaft für Kinderforschung hielt am 13. Dezember v. J. unter dem Vorsitz des Grafen Alexander Teleki eine Sitzung.

Der Präsident gedenkt zuvörderst des Staatssekretärs im Unterrichtsministerium, eines zweiten Vorsitzenden und Begründers unserer Gesellschaft Alexander Náray-Szabó, anlässlich seines 25-jährigen Dienstjubiläums, und beantragt, seine Verdienste, die er um das Aufblühen und Ausgestaltung der Gesellschaft erworben, protokollarisch zu verewigen.

Sodann erstattete der geschäftsführende Vizepräsident Ladislaus Nagy, Bericht über die Provinzfilialen der Gesellschaft, deren fortwährend steigende Tätigkeit der Ausschus freudig zur Kenntnis nimmt. In Szeged gründete man eine juristische Sektion, deren Aufgabe es ist: statistische Daten über die Lage und die Lebensverhältnisse der jugendlichen Verfehlten zu erbringen.

Der Sekretär des Pädagogischen Museums, Karl Ballai, theilt mit, dass Postgeneraldirektor Karl Follért solchergestalt die Institution unterstützt, dass er an die heimischen 4500 Postmeister

einen Aufruf ergehen liess, wonach dieselben ethnographisch wertvolle Materialien fürs Museum sammeln sollen.

Schriftführer Daniel Répay registriert unsere jüngsten Verbindungen mit dem Ausland. Belgische und russische pädologische Zeitschriften interessieren sich für die Geschichte und Wirksamkeit unserer Gesellschaft. Das Präsidium erhielt eine Zuschrift, auf dem zu Ostern in Berlin stattfindenden Psychologischen Kongress eine Ausstellung zu veranstalten. Aus der vom «Bund für Schulreform» erschienenen Brochüre ist ersichtlich, dass die ungarische Gesellschaft gut organisiert und ihre Mitgliederzahl eine der reichsten ist.

Der Redakteur unseres Buchverlags, Dr. L. Nógrády, legt einen ausführlichen Plan bezüglich des Unternehmens vor, demgemäss darin die besten heimischen und ausländischen Arbeiten für Pädagogen und das grosse Publikum herauskommen sollen.

Der Zipser Filialverein unserer Gesellschaft hielt am 12. Okt. seine erste Hauptversammlung, die unter Beteiligung des ganzen Komitats zu einer Kulturfeier sich gestaltete. In Vertretung der Zentrale waren die Präsidenten Graf Teleki und Ladislaus Nagy anwesend, ersterer dankte für den herzlichen Empfang, letzterer trug über *Ziele und Wege der Kinderforschung* vor.

Der Zweigverein in Pécs hat auch im heurigen Geschäftsjahr eine erspriessende Tätigkeit entfaltet. Ein Vortrag «*Das Herz des Kindes*» von Frau Anna Szabó Karay verdient Erwähnung, zumal daselbst die Erziehung des Wohlwollens breit erörtert wurde.

Einen reichhaltigen Arbeitsplan stellte die *Fachabteilung des Komitats Torontál* fest, welcher alle Bestrebungen angemessen rechtfertigt.

Die Gesellschaft hielt am 9. Dez. v. J. ihren zweiten Vortragsabend, dessen Gegenstand «*Das Kind und das Spiel*» von Dr. Ladislaus Nógrády von einigen neuen Gesichtspunkten aus beleuchtet wurde.

Das Präsidium des Museums liess anlässlich des Entstehens einer pädagogischen Abteilung eine Aufforderung an die heimischen Fachmänner ergehen, wonach *kindliche Erzeugnisse zu erwerben seien, um vermittels Veranschaulichung der Ergebnisse von neueren wissenschaftlichen Verfahren, die pädagogischen Reformbestrebungen zu unterstützen und popularisieren.*

RÉSUMÉ DU DERNIER NUMÉRO.

V-e Année, Nr. 9-10.

Sur les enfants de caractère anormal.

Par : Mme Dr. Dósai-Révész.

Les moyens d'enrayer le développement du mauvais naturel de certains enfants anormaux sont un problème très important tant au point de vue social qu'au point de vue familial. Le milieu où vit l'enfant et plus tard la société ont tout à craindre de cette tendance innée au vice sur les causes de laquelle personne n'est encore arrivé à une découverte remarquable. Les médecins eux mêmes ne sont pas d'accord sur ce point. Les enfants d'un mauvais naturel ne manquent pas toujours de sens moral mais leur intelligence et leur jugement sont plutôt faibles. Ce sont des irréflechés, des impulsifs, chez qui l'action succède à l'idée sans qu'aucune faculté cérébrale vienne entraver la mauvaise action. Ce qu'on appelle le jeu des mobiles de l'action, la comparaison des circonstances, leur fait totalement défaut.

Des expériences très exactes ont été fait par Mme Dósai-Révész dans le pensionnat de garçons de la «Ligue pour la protection de l'Enfance», sur 100 enfants anormaux de caractère.

Voici les résultats de cette observation. Dès les débuts de l'enseignement du calcul, sur les nombres de 1 à 10, ces enfants là sont d'une infériorité marquante vis-à-vis des enfants normaux.

En examinant leur mémoire par la méthode des *groupes de mots* de M. Ranschburg, leur faiblesse sous ce rapport se manifeste également. Il est à remarquer que, si l'enfant anormal a oublié un mot quelconque il n'a pas pour excuse «je ne le sais pas» ou «je ne me rappelle plus» mais qu'il emploie pour sa réponse un mot déjà cité dans une autre réponse ou un autre mot pris au hasard dans sa mémoire.

On peut mieux encore constater la valeur de son intelligence en l'amenant à faire le récit de quelque événement qu'il paraît avoir bien compris. Cette expérience se fait d'après la méthode Stern. On montre à l'enfant un tableau très simple représentant un sujet unique; par exemple, une chambre rustique. Après le lui avoir commenté, on retourne ce tableau et on lui pose des questions relatives à ce qu'il a retenu du sujet de l'image. Cet examen porte sur plusieurs points de l'intelligence de l'enfant: 1. sa mémoire; 2. sa faculté d'observation; 3. son jugement; 4. son aptitude à rendre par des paroles ce qu'il a vu; 5. la véracité de son récit, savoir jusque'à quel point il complète ses réponses par le souvenir d'autres images vues antérieurement et peut s'opposer aux idées suggérées par des sujets qui ne sont pas sur le tableau qu'il vient de voir.

Les observations de Mme Révész après cette épreuve sont les mêmes que pour le calcul. Les enfants d'un naturel anormal donnent des réponses beaucoup plus faibles que celles des enfants normaux.

Leur sensibilité est aussi très incomplète et leur égoïsme très accentué. Bien que donnant parfois des marques extérieures de charité, ils sont dépourvus de sentiments vrais à ce sujet.

C'est parmi les enfants des miséreux que l'on rencontre le plus fréquemment des vices de caractère, des anormalités morales, jointes aux maladies qui se développent dans ces classes. Alliées aux causes extérieures, les inclinations personnelles jouent chez eux un rôle des plus importants.

Pour exercer une action efficace sur ces enfants, il faut éviter de les effrayer. C'est en se mettant de prime abord à leur niveau intellectuel et moral que l'on essaie d'arriver peu à peu, en utilisant les forces morales encore existantes en eux, à changer leurs aspirations et leurs habitudes ainsi qu'à fortifier leur intellect.

Pour exercer et retenir leur faible attention on emploiera simultanément différents jeux et exercices et l'enseignement abstrait. La gymnastique systématique est d'un grand secours. Il s'agit non seulement par là de fortifier le corps; mais aussi d'obtenir l'exécution précise de mouvements qui habitueront l'enfant à maîtriser les siens propres.

Le début de l'éducation morale n'est qu'une surveillance continue, empêchant l'enfant de trouver l'occasion de commettre la moindre action basse ou mauvaise.

La lutte contre le mensonge ne consiste pas à amener le jeune coupable à confesser sa faute ou à la nier. On lui raconte le fait en détail et directement. Les punitions ne sont efficaces que lorsque elles sont données immédiatement après la faute et si elles lui sont proportionnées.

On a reconnu que les enfants d'un naturel anormal sont élevés avec les meilleurs résultats dans des établissements particuliers.

Pour conclure, on doit dire que *l'anomalie du caractère est due à des troubles mentaux jointes à des circonstances sociales défavorables*. Il faut améliorer l'un et l'autre de ces maux. L'effort doit surtout tendre à développer les forces intellectuelles des sujets et à les soustraire à l'action de leur milieu.

La pédologie et l'histoire des peuples.

Par: Dr. E. Kallós.

L'auteur analyse les rapports de la pédologie avec l'histoire universelle et affirme que le premier âge de l'enfance, c'est à dire le premier état intellectuel de l'enfant est conforme à la vie intellectuelle de l'humanité.

Le développement intellectuel de l'homme n'est alors autre chose que l'abrégé équivalant du développement intellectuel de la race humaine. Le langage enfantin, dans son développement présente les mêmes variations que la langue d'un peuple. De même qu'un peuple distingue le langage familier du langage choisi, de même un enfant emploie en récitant ses leçons un langage différent de celui qu'il parle ordinairement.

Mouvement de Pédologie.

La Société Hongroise pour l'Etude de l'Enfant a tenu sa séance de Comité, le 13 décembre 1911, sous la Présidence de M. le Comte A. de *Teleki*.

M. Ballai, secrétaire du Musée Pédologique annonce que le Musée sera transféré prochainement dans un nouveau local, Place Marie-Thérèse.

La séance de Comité du 28 septembre avait chargé *M. Nógrády* de faire un plan détaillé de tout ce qui concerne le côté matériel et intellectuel de l'entreprise d'édition de notre Société.

M. Nógrády fit donc son rapport sur ce sujet. Des ouvrages hongrois et étrangers paraîtront dans notre édition destinée non seulement aux pédagogues mais aussi au peuple.

Les fonds de cette entreprise d'édition seront fournis par les abonnements. Il y aura trois éditions et trois volumes paraîtront annuellement.

M. Jablonkay fit son rapport sur le «Cathéchisme de l'Education» qui paraîtra également dans l'édition de notre Société. Ce sera un livre bref et facile à comprendre, divisé en 16 chapitres, dont chacun traite pratiquement une question du domaine de la pédagogie.

La Société filiale du Comitát Szepes a tenu, le 12 octobre 1911, sous la présidence de M. Dr. *Hajnóczy* sa première Assemblée Générale ou *M. Halmos* fit son rapport sur les travaux de la Société durant l'année 1910—11. M. le Comte de *Teleki* et *M. Nagy* y on fait des conférences sur les différents buts de la pédologie.

La Société de Pédologie à Pécs a tenu une séance publique ou *M. Kenessey* fit un discours sur «Les maladies des yeux dans l'âge enfantin».

Mme *Szabó-Karay* prononça un discours sur «Le bon coeur de l'enfant».

La Société de Pédologie du Comitát Torontál a tenu sous la Présidence de M. *Grézló* une séance de comité au cours de laquelle on a fixé le plan des travaux de la Société pour l'année courante.

Előfizetőinket felkérjük, hogy az előfizetési díjat (8 koronát) a pénztáros nevére küldjék be.